

ראשית

עיונים ביהדות

העורכים

אדם אפטרמן • קלייר סופרין
רונית עיר-שי • ישי רוזן-צבי

מזכיר המערכת

דוד ויצ'נר

כרך ח

ירושלים, תשפ"ד

מכון שאלום הרטמן
SHALOM HARTMAN
INSTITUTE

ראשית נערך על ידי:

דרור ינון (תשס"ט-תש"ע), יאיר לורברבוים (תשס"ט-תש"ע),
עדיאל שרמר (תשס"ט-תש"ע)

ראשית הוא כתב עת שפיט שיוצא לאור פעם בשנה בסיוע המרכז לחקר המחשבה היהודית ולהגות עכשווית ע"ש פרץ בן אפריים ואיטה פרומה קוגוד, מכון שלום הרטמן.

יש להעלות את כתב היד ושני תקצירים – באנגלית ובעברית – [כאן](#) כשהם ערוכים ומותקנים לפי [ההוראות](#). המחברים יקבלו קובץ סופי בפורמט PDF של מאמרם. האחריות לדעות המובעות במאמרים היא על המחברים.

כתובת המערכת: ראשית: עיונים ביהדות, מכון שלום הרטמן, ת"ד 8029, ירושלים 9108001.

לכל שאלה יש להיות בקשר עם דוד ויצ'נר, מזכיר המערכת.

דוא"ל: david.wietchner@shi.org.il

הכרך נערך עריכת לשון בידי רפאל זר ושרה פוקס

ISSN 2706-6096

תשפ"ד | 2024

תוכן העניינים

1	לא רק אם ואחות: הדמות הנשית בספר משלי	רחלי פריש
28	בין הנסתר לנגלה: עיצובה של מחלוקת תנאים בדבר היחס לאומות העולם	מוריה שריקי
53	אגדת למך ובניו: אבני הבניין והתמורות במסריה	ברכי אליצור
75	"משנת חסידים" ו"ארחות צדיקים" סיפורי חכמים וביקורת ההלכה	עדיאל שרמר
90	על תורת הנשמה הכפולה בקבלת המאה השש עשרה ומקורותיה	חן מערבי ואדם אפטרמן
139	"מותרים לכם, מותרים לכם" – אסטרטגיות רבניות מקלות ביחס להומוסקסואליות גברית בשיח האורתודוקסי	אבישי מזרחי ורונית עיר-שי
179	בין תקווה ריאלית ובין תקווה מטאפיזית – הגותו של רמח"ל וביקורתה	אבי שגיא
i	תקצירים באנגלית	

רשימת המשתתפים

ד"ר רחלי פריש, החוג למקרא, האוניברסיטה העברית בירושלים
rachel.frish@mail.huji.ac.il

ד"ר מוריה באר־שריקי, המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר אילן
moriah.beer@gmail.com

ד"ר ברכי אליצור, החוג לתנ"ך ולספרות חז"ל, מכללת הרצוג
brachi@herzog.ac.il

פרופ' עדיאל שרמר, המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו, אוניברסיטת בראילן ומכון
שלום הרטמן
adiel.schremer@biu.ac.il

חן מערבי, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב
chenmaaravi@mail.tau.ac.il

פרופ' אדם אפטרמן, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב ומכון שלום
הרטמן
afterman@tauex.tau.ac.il

אבישי מזרחי, התוכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בראילן
avishay120@gmail.com

פרופ' רונית עירשי, התוכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בראילן ומכון שלום הרטמן
ronit.Irshai@shi.org.il

פרופ' אבי שגיא, מכון שלום הרטמן
avi.sagi.biu@gmail.com

“מותרים לכם, מותרים לכם” – אסטרטגיות רבניות מקלות ביחס להומוסקסואליות גברית בשיח האורתודוקסי

אבישי מזרחי ורונית עיר-שי

מבוא

הקונפליקט שבין הומוסקסואליות גברית ובין ההלכה היהודית הוא מן הסוגיות הבערות והנפיצות ביותר המבעבעות בימים אלה בשיח הדתי.¹ מבוכה רבה אופפת רבנים בגישתם לנושא זה משום שנוסף לבעיה ההלכתית, קונפליקט זה נושא השלכות רדיקליות על סוגיות תאולוגיות כבחירה חופשית, השתנות ההלכה מול מה שנתפס בעיני ציבור המאמינים כ'נצחיות התורה';² 'רפורמה פסולה' מול 'התחדשות הכרחית';³ 'מוסר טבעי' מול 'מוסר אלוהי';⁴ מעמד מבנה המשפחה המסורתי אל מול מצוקת הפרט הנאנק בחבליו ועוד ועוד.

1 באתר האינטרנט 'כמוך – הומואים דתיים אורתודוקסים' יש ריכוז של השיח התקשורתי על אודות הומוסקסואליות בחברה הדתית. האתר מעדכן מדי שבוע את כל הפרסומים החדשים במדור 'מעלעלון – הומוסקסואליות בעיתונות המגזרית', בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?cat=1414>

2 ראו לדוגמה: אבינועם רזונק, 'אגדה והלכה: הרהורים על מגמות בהגות ובמחקר הפילוסופיה של ההלכה', בתוך: עמיחי ברהולץ (עורך), מסע אל ההלכה: קובץ מאמרים, תל-אביב 2003, עמ' 285–312.

3 ראו לדוגמה: הרב יובל שרלו, בין משכן לעגל: התחדשות דתית מול רפורמה ועזיבת ד', ירושלים תש"ס.

4 ראו לדוגמה: דני סטטמן ואבי שגיא, דת ומוסר, ירושלים תשנ"ג; נעמה בינדיגר, 'חזיון תענועים והתנשאות האנושות: התמודדות הרב קוק עם מצבי קונפליקט בין מוסר התורה למוסר הטבעי', דעת: כתביעת לפילוסופיה יהודית וקבלה (2017), עמ' 427–442; עיר-שי עמדה על משמעות הרעיון שלפיו יש פער בין המוסר האלוהי למוסר האנושי בהגותו של הרב טאו: ראו: רונית עיר-שי, 'העלייה המחודשת של תיאולוגיית ה'עקדה' והשלכותיה המוסריות, ההלכתיות והמגדריות', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל כה (תשע"ח), עמ' 273–304.

למרות רגישותה של סוגיה זו בעולם הדתי, הכתיבה המחקרית בנושא זה עדיין בחיתוליה. בשנת 2014 פרסם עמית קמה סקירת ספרות תחת הכותרת: "קווים לדמותו של שדההמחקר הלהט"בי בישראל".⁵ בסקירה מאגד קמה כארבע מאות מחקרים, מאמרים, ספרים, כתבי עת, עבודות תזה ודיסרטציות, שנעשו בישראל או על ישראל, בעברית או בשפות זרות. קמה מציין כי משנת 1998 חל זינוק משמעותי במסת הכתיבה בתחום. רוב גדול של המחקרים עוסק בהומוסקסואלים והשאר בלסביות ובטרנסג'נדרים, וכתיבה מועטה מאוד על ביסקסואלים. קמה ממפה את נושאי המחקר השונים והדיסציפלינות של הכותבים: 21% מהמחקרים מגיעים מתחום הפסיכולוגיה, 13% מתחום הסוציולוגיה, אחוז דומה מתחום המשפטים, 12% מתחום התקשורת, 9% מעבודה סוציאלית ועוד. הרחק בתחתית סולם המחקר הלהט"בי מצויה דיסציפלינת היהדות. נכון לכתיבת שורות אלה כבר קיימים במאגר כאלף פריטים ביבליוגרפיים של מחקר להט"בי בישראל.⁶ אך גם במאגר המעודכן קיימים פחות מחמישים מחקרים מדיסציפלינת היהדות או אפילו מהסוציולוגיה של החברה הדתית בישראל גם יחד.⁷

בשני העשורים האחרונים הכתיבה הרבנית הציונית-הדתית ביחס להומוסקסואליות התרחבה פלאים. כתיבה רבנית כזו מצויה בז'אנרים שונים. כתיבה מועטת יחסית ניתן למצוא במאמרים סדורים או בספרים תורניים,⁸ בעוד המסה הגדולה קיימת במדיה הווירטואלית, בעיקר בשו"ת המקוון שבו מתייחסים רבנים באופן בלתי אמצעי לשאלות אנונימיות של הומוסקסואלים מאמינים.⁹ טקסטים נוספים ניתן למצוא בטורי דעה קצרים בעיתונות

5 עמית קמה, 'קווים לדמותו של שדההמחקר הלהט"בי בישראל', סוציולוגיה ישראלית טו [2] (2014), עמ' 261–241.

6 בקישור: <https://did.li/2wqaa>

7 ריכוז מקורות מחקריים על אודות הומוסקסואליות ויהדות ראו: אבישי מזרחי, בין הכחשת הומוסקסואליות להכרה בה: ניתוח פסיקות רבניות בציונות הדתית, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר אילן תש"פ, עמ' 34–26; בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=451694>. מאז התפרסמו עוד כמה מחקרים חשובים בנושא זה, וביניהם: אחיקם פרבר-צוריאלי, הילכו שנים יחדו בלתי עם נועזו?: הבניית זהות דתית וזהות מינית בקרב הומואים אורתודוקסים בישראל, עבודת דוקטור, אוניברסיטת באר שבע תשפ"ב; Orit Avishai. *Queer Judaism: LGBT Activism and the Remaking of Jewish Orthodoxy in Israel*, NYU Press, 2023

8 ממש במהלך כתיבת מאמר זה התפרסם לראשונה בישראל ספר תורני המוקדש כולו לנושא זה. ראו: ארלה הראל, ישרי לבב: שאלות ותשובות בענייני משיכה תוך מגדרית בהלכה ובהשקפה, ירושלים 2022.

9 צחי הרשקוביץ, 'מורא רבך כמורא שמים? עיון הלכתי במעמד הרב בעידן של מדיה מתקדמת', מוטי זפט וצוריאלי ראשי (עורכים), תקשורת ויהדות: אסופת מאמרים, פתח תקווה 2010, עמ' 209–224; צוריאלי וינגטיץ, 'מרא דאתרא', דעות 16 (2013), עמ' 8–12; משה ליכטנשטיין ואמנון בזק, 'רב שיח: תפקיד הרב בעידן הגוגל', עלון שבות כד (2011), עמ' 115–126; בעז נכשטרן, 'יהדות 2.0: השפעת האינטרנט על החברה הדתית בפתח המאה ה-21', מוטי זפט וצוריאלי ראשי (עורכים), תקשורת ויהדות: אסופת מאמרים, פתח תקווה 2010, עמ' 195–208.

המגזרית,¹⁰ בכתיבה ערה ברשתות החברתיות¹¹ ובשיעורים מוקלטים שעולים למרשתת. יש באמתחתנו קונטרסים שטרם ראו אור וכן התכתביות אישיות עם רבנים בנושא זה, שאת חלקם התירו לנו הכותבים לפרסם ולחשוף.

כפי שהראנו במאמר קודם,¹² ניתן לחלץ מתוך הספרות העשירה הזו שש אסטרטגיות רבניות שמרניות להתמודדות עם הקונפליקט שבין הומוסקסואליות ובין ההלכה היהודית. אסטרטגיות אלה מבקשות לתת מענה חלקי ומוגבל לסבל או למבוכה התאולוגית מבלי להתיר זוגיות או מיניות הומוסקסואלית, וניתן לסכמן בקצרה כך:

'אסטרטגיית ההכחשה' – המבקשת להכחיש את המציאות של הומוסקסואליות כנטייה עקיבה וקבועה לאורך זמן ולמסגר אותה כבחירה מתריסה, 'להכעיס', או למצער כתאוה ככל התאוות שניתן להתגבר עליה. זו אסטרטגיה הפותרת את הקונפליקט התאולוגי מעיקרו, שכן אם אין הומוסקסואליות, המבוכה אפילו לא מתחילה. אומנם היא כמובן איננה מעניקה פתרון קיומי לסבל ולמצוקתו של ההומוסקסואל המאמין.¹³

'אסטרטגיית ההמרה' – הדוחפת את ההומוסקסואל לשנות את נטייתו. אסטרטגיה זו מעבירה את ההתמודדות עם הקונפליקט למגרש הפסיכולוגי-הביולוגי. את התורה הנצחית לא ניתן לשנות, אך ניתן לשנות את הנטייה המינית ובכך לפתור את הקונפליקט.¹⁴

'אסטרטגיית העקדה' – המבקשת לחזק את ההומוסקסואל המאמין במישור התאולוגי, ואף מעניקה משאבי חוסן רוחני להתמודדות נזירית אל מול הנטייה המינית. היא מאדירה ומהללת את ההקרבה, המאמץ והסבל, של ההומוסקסואל המאמין, לקיום צו האלה, ובכך מעניקה לו כוח להתמודד עם הקונפליקט הקיומי והתאולוגי.¹⁵

10 יואב שורק, 'הרבה מן האור', אקדמות 9, 2000, עמ' 223-233.

11 טובה גנול, 'אתרא קדישא: פסיקת הלכה ורבנות וירטואלית: מקורות, מגמות, תהליכים והשפעות', ידידיה שטרן ושוקי פרידמן (עורכים), רבנות: האתגר, ירושלים ותל אביב 2011, עמ' 220-260. ; חננאל רוזנברג, 'אינטראקציה בין תלמידים ומורים בפייסבוק: עמדות, שימושים ודילמות', חננאל רוזנברג ואחרים (עורכים), 'חומות החינוך נפלו ברשת': מורים, תלמידים ורשתות חברתיות, תל אביב 2017, עמ' 25-52.

12 אבישי מזרחי ורונית עירישי, 'כבוד הרב, אני נמשך לגברים - מה לעשות? אסטרטגיות שמרניות להתמודדות עם הקונפליקט שבין הומוסקסואליות והלכה בקרב רבני הציונות הדתית', דעת: כתב עת לפילוסופיה יהודית וקבלה 92 (תשפ"ב), עמ' 401-443.

13 ראו לדוגמה שלמה אבינר: 'לאדם יש בחירה חופשית. ואם ד' ציוה סימן שזה אפשרי [...] רוב המקיימים חיים של נטיות הפוכות, אינם מנסים להתגבר, אלא מטיפים אידיאולוגית לחופש בתחום זה [...] וכבר כתב הגר"מ פיינשטיין באריכות שחטא זה הוא יצרי ורצוני', בקישור: <https://did.li/A4Nw5>.

14 ראו לדוגמה: הרב ארלה הראל, 'קצת על טיפולי רהאוריינטציה', בתוך: חיים ברנסון (עורך), משפחה מפעל חיים, תל אביב 2019, עמ' 137-139; יעקב לבנון: 'אפשר לרפא הכל, הכל אפשר לרפא, את כל הסטיות אפשר לרפא, כי אם התורה אומרת - אפשר לרפא אותן', בקישור: <https://www.haaretz.co.il/blogs/yairnehorai/BLOG-1.8099024>

15 ראו לדוגמה הרב אורי שרקי: 'יצא לי לדבר עם אחד המקרים שבהם דיברתי עם אדם ששטח לפניי את בעייתו, הוא כבר היה חולה איידס במצב די מתקדם בתקופה שלא ידעו כל כך לרפא את הדברים, או אמרתי לו תגיד מי אמר לך שאלוהים מצפה ממך להיות מאושר? ואז הוא אמר לי שזאת התשובה

'אסטרטגיית ההסברה' – מבקשת לקרב אל השכל וההיגיון האנושי את האיסור המקראי, הן ברמה האישית והן במרחב הציבורי החווה התנגשות בין דת למוסר. כאן ינסו רבנים לדרוש 'טעמא דקרא', לנסח הסברים המניחים את הדעת ולנסות להבין את המהות ואת המשמעות העומדות מאחורי איסור משכב זכר. גם במקרה זה המטרה היא להקל על סבלם של הומוסקסואלים דתיים.¹⁶

'אסטרטגיית ההנגשה' – המבקשת להשתמש בפתרונות קיומיים שונים שאינם סותרים את ההלכה. אי אפשר להתיר את האסור, אך ניתן למזער את הסבל הקיומי במעגלים שונים. ניתן לראות מאמץ רבני במציאת 'פתרונות' לריכוך הקונפליקט ולשיכוך, דוגמת פרויקט השידוכים בין הומואים ללסביות כדי לתת מענה חלקי לצורך במשפחה מחד גיסא ובהסתרה מאידך גיסא; שימוש בכדורים ממעטי חשק מיני ועוד.¹⁷

'אסטרטגיית ההכלה' – אסטרטגיה זו, כקודמותיה, לא מתירה זוגיות או מיניות הומוסקסואלית, ולכן היא גם לא פותרת את הצורך הקיומי במיניות או בזוגיות, אך היא

הראשונה המספקת שהוא שמע מפי רב; בקישור: <https://did.li/M7ECN>; דוגמה לגישת 'עקדה' אחרת כתב הרב ארלה הראל בתשובה לשואל: 'הענתק משמעות לכל סבל הופכים אותו לניתן לנשיאה. גם אתה, אם תמצא משמעות לסבל העובר עליך, תוכל להעצים את עצמך במקום לחוש קורבן, להרגיש שאתה מיוחד, שיש לך מה לתרום לעולם ולסביבה וע"י כך להתמלא באושר; בתוך מדור השו"ת באתר 'כמוך': <https://www.kamoha.org.il/?p=15939>. גם באגף הרבני המתון אנו מוצאים גישת 'עקדה', אומנם שם מודגשת עקדת המוסר הטבעי אל מול צו האל. ראו לדוגמה הרב יובל שרלו כשנשאל 'האם העובדה שהתורה אסרה את זה, אינה קובעת שזה לא טבעי?', והשיב: 'שמעתי את הטיעון הזה, אולם הוא נראה לי מנוגד ממש לדברי תורה עצמם. האם יכול אדם לטעון כי התורה האוסרת נישואי ממזר לבת ישראל היא טבעית לאדם, והוא לא חש תאוה לבנות ישראל? האם יכול אדם לטעון כי אין אדם חש תאוה לציובורגר בשל העובדה שזה אסור? מעבר לכך, חז"ל עצמם לימדונו לומר אל תאמר אי אפשי בכשר חזיר, אלא אפשי ואפשי [...] ואיך ניתן לומר טענה תורנית מעין זו. דווקא השבוע, בקוראנו את פרשת העקדה, אנו למדים כי לעתים נתבע האדם לעקוד את עצמו על מוצב מצוות ה'". על אודות ניתוח דברי הרב שרלו אלה ראו: רונית עיר-שי, 'אתגר ההומוסקסואליות הגברית – תיאולוגיה, מוסר והלכה', ראשית 3 (תשע"ט), עמ' 47-72.

16 ראו לדוגמה: 'יחסים הומוסקסואליים מהווים שימוש ביצר המין ובאברי המין באופן מנוגד לחלוטין לזה שלשמו נבראו – לא כדי להוליד, או ליצור משפחה שבסופו של דבר תוליד ילדים, אלא אך ורק לשם ההנאה שבכך. אין צורך לומר שגם פי הטבעת לא נוצר כדי שיכניסו לתוכו אברי מין, אלא כדי לפנות צואה מהגוף [...] יחסים הומוסקסואליים הם בלתי מוסריים אפוא משום שהם חורגים מהסדר הנכון של המציאות, הן מבחינת סוג הקשר הראוי בין גבר לגבר או אשה לאשה, והן מבחינת שימוש באברי הגוף באופן המנוגד לתכליתם, הרב משה רט, כ"י תש"ט – המוסר שמאחורי איסורי עריות, בקישור: <http://mysterium.co.il/ArticleView/tabid/268/ArticleId/461.aspx>; דוגמה נוספת כתב הרב יגאל לוינשטיין כי 'תכליתה של הנטייה המינית היא להמשיך את צלם א-לוהים. כל אופן של מימוש נטייה זו שלא בזוגיות זכר ונקבה – לא זו בלבד שלא ממשיך את צלם א-לוהים אלא בדיוק להפך", משפחות חדשות? ביקורת יהודית על האג'נדה הלהט"בית, [תמ"ד] תשפ"א, עמ' 22.

17 ראו לדוגמה: 'יש חלק שהקושי המרכזי שלו הוא חוסר היכולת להקים בית בישראל, לזכות בהורות פשוטה, להיות אבא ואימא בתא משפחתי נורמטיבי. חלק זה רוצה להשתדך למין השני המצוי באותו מצב – קרי: הומואים עם לסביות'. הרב ארלה הראל, מתוך ההסבר למיזם השידוכים בין הומואים ללסביות, בקישור:

<https://www.kamoha.org.il/?p=5533>

מעניקה חיבוק חם, קבלה והכלה להומוסקסואל המאמין, ומחברת אותו ללב הקהילה הדתית – 'באשר הוא שם', ובכך פותרת חלק ממצוקת הבדידות החברתית-קהילתית שחוזה ההומוסקסואל המאמין.¹⁸

אם כך, התמונה המצטיירת באשר לרבנים השמרניים, האוסרים הן על זוגיות והן על מיניות הומוסקסואלית היא, כי גם בקרבם יש הבדלי גישות ושימוש באסטרטגיות שונות, ואפילו תפיסת מציאות שונה בנוגע לוויכוח בשאלה האם הומוסקסואליות היא תוצר של הבניה חברתית-תרבותית או שמא פרי טבע מולד, ביולוגי או פסיכולוגי. תפיסות שונות אלה על אודות הבנת התופעה משפיעות על צמצום האסטרטגיות השונות או הרחבתן. מאמר זה מבקש להרחיב את היריעה, להשלים את התמונה ולחשוף את המוטיבציות והאסטרטגיות של הרבנים המקלים, המתירים זוגיות הומוסקסואלית ואף מיניות מסוימת בין גברים, האפשרית לשיטתם בתוך גבולות ההלכה.

במאמר זה אנו מתייחסים לרבנים המכנים עצמם 'אורתודוקסים', הן בתפיסת עולמם הדתית והן בהשתייכותם הסוציולוגית לקהילות המגדירות עצמן אורתודוקסיות. בחרנו דווקא לרבנים אלה, משום שלהבנתנו במגזר זה מתחוללות תמורות משמעותיות ביותר בשני העשורים האחרונים ומשום שהאתגר ההלכתי-הפרשני-המסורי העומד בפני רבנים אורתודוקסיים בסוגיית הומוסקסואליות הוא עצום, בשל האיסור המוחלט לכאורה, אל מול התופעה החברתית ההולכת ומתרחבת של הומוסקסואלים דתיים, המבקשים להמשיך ולהשתייך לקהילות האורתודוקסיות ומבקשים פתרונות למצוקתם דווקא מרבנים אורתודוקסיים, שכן עבורם זוהי זהות חשובה ומשמעותית.

המונח 'אורתודוקסיה', כפי שעמדו על כך חוקרי תנועה זו, הוא עצמו מינוח מודרני שהתגבש קרוב לוודאי באותם זמנים שבהם נוצרה הזהות החדשה הקרויה 'הומוסקסואליות', כפי שנראה בהמשך. על משמעויותיה ההיסטוריות, התאולוגיות ותת-הזרמים בתנועה האורתודוקסית נשתברו קולמוסים רבים.¹⁹ כאן רק נציין בקצרה כי היהדות האורתודוקסית מתייחסת להלכה כקטגוריה החשובה והמשמעותית ביותר של החיים היהודיים, וכי כל שינוי

¹⁸ ראו לדוגמה את התייחסותו של הרב אליעזר מלמד לנושא: 'כדי ששני גברים או שתי נשים יוכלו להסתדר בקהילה הדתית צריך להוריד את הדגלים ולהנמיך את הלהבות. הגברים והנשים החדמיניים אינם צריכים להודיע ברבים מה הם עושים בחדר השינה. ואגב, רבים מהדתיים משתדלים להימנע מאיסור התורה (יחסי מין אנליים). מאידך, הציבור אינו צריך לשאול אותם שאלות אינטימיות, ולהתייחס אליהם כחברים שהחליטו לגור יחד. הם יכולים להיות חברים אהובים בקהילה הדתית'; מתוך ראיון בעיתון 'ישראל היום', בקישור: <https://www.israelhayom.co.il/article/802113>

¹⁹ ראו בין השאר: אורתודוקסיה יהודית – היבטים חדשים, בעריכת יוסף שלמון, אביעזר רביצקי ואדם פרויגר, ירושלים 2006; יוסף שלמון, ובחוקותיהם לא תלכו: נתיבות בחקר האורתודוקסיה, ירושלים 2019; Benjamin Brown, "Orthodox Judaism", in: *The Blackwell Companion to Judaism*, ed. Jacob Neusner and Alan J. Avery-Peck (Blackwell: Malden, 2000, 2003), pp. 311–33; The classic texts by Jacob Katz: "Orthodoxy in Historical Perspective", *Studies in Contemporary Jewry* 2 (1986), pp. 3–17; *A House Divided: Orthodoxy and Schism in Nineteenth-Century Central European Jewry*, trans. Ziporah Brody, Hanover 1998

הלכתי מחייב זיקה פרשנית לכל מסורת הפסיקה הרלוונטית. אומנם גם היהדות הקונסרבטיבית מדגישה את מרכזיותה של ההלכה, אך המכניזמים הפרשניים, שיקול הדעת ההלכתי ואופני פסיקת ההלכה עשויים להיות שונים מאוד מאופני הפסיקה האורתודוקסיים, כמו למשל הסתמכות נרחבת על דברי אגדה, על ממצאי הביקורת ההיסטורית וכדומה.²⁰ כמו כן, פסיקה הלכתית שאינה אורתודוקסית כמעט אינה ברת השפעה בקהילות אורתודוקסיות ובוודאי לא מחייבת.²¹ לכן בחרנו להביא אך ורק רבנים הרואים עצמם אורתודוקסים ומשתייכים לקהילות אלה.

הכתיבה המקלה בנושא בקרב רבנים אורתודוקסים, מצומצמת משמעותית ביחס למקבילה השמרנית וחלקה אף סמוי מן העין הציבורית. ז'אנר הולך ומתרחב של כתיבה רבנית בפורומים רבניים סגורים, שבהם משתפים רבנים זה את זה במאמרים שכתבו, בקונטרסים, בפסיקות אישיות או בהדרכות הלכתיות נחשף כאן, בחלקו לראשונה, בהסכמת הרבנים, והוא בבחינת חידוש העומד בפני עצמו. במילים אחרות, חלק ממטרות מאמר זה הוא לפרסם ברבים דברים המוסתרים באופן יחסי מהעין הציבורית. בכתיבה ההלכתית מקובל להבחין בין פסיקה פרטית ובין פסיקה ציבורית, בין זו הנאמרת בלחש לתלמיד, בחדרי חדרים, ובין זו המקבלת פרסום פומבי. מקובל להניח שהפסיקה הפרטית נוטה להיות פרגמטית ומקלה יותר יותר ביחס לפסיקה הציבורית שמטרתה לרוב היא חינוכית ומבקשת לעצב את הרגישויות והערכים הדתיים ולפיכך נוטה להיות מחמירה יותר, אך המחקר עמד לאחורונה על המחירים שבהסתרת הפסיקה הפרטית מהעין הציבורית.²²

עם זאת, רוב הפסיקות הרבניות המובאות במאמר זה, מבין אלה שלא התפרסמו ברבים, נמצאות בז'אנר ביניים בין הפרטי לציבורי. מחד גיסא הן לא נאמרו בלחש לתלמיד כהדרכה אישית אלא נכתבו בפורומים רבניים, מאידך גיסא רבנים אלה לא רצו שפסיקתם תקבל תהודה רחבה מדי בכוונת מכוון. ייתכן כי הכתיבה בפורום רבני סגור והומוגני משרתת הן את הרבנים המקלים, בכך שהסתרת פסיקתם מגינה עליהם מפני ביקורת רבנית-שמרנית, והן את התלמידים הלהט"בים שרבותיהם "משוחררים" מכבלים ציבוריים כאלה ואחרים ויכולים בשל כך לפסוק להם לקולה.

²⁰ ראו למשל את מאמרו ההלכתי של גורדון טאקר בנוגע להומוסקסואליות, בקישור: <https://did.li/WelZH>. עם זאת יש הסבורים כי לכל הפחות ברמה הסוציולוגית יש קרבה לא מבוטלת בין זרמים ליברליים באורתודוקסיה המודרנית ובין זרמים שמרניים בתנועה הקונסרבטיבית: אבינועם רוזנק, גבולות וסטייה באורתודוקסיה: פסיקה קונסרבטיבית ואורתודוקסיה פוסט מודרנית, בתוך אורתודוקסיה יהודית – היבטים חדשים, שם, עמ' 113–179.

²¹ התנועה הקונסרבטיבית פתרה למעשה את סוגיית ההומוסקסואליות. ראו גורדון טאקר (לעיל הע' 20), וכן אבינועם רוזנק, 'הסוגיה ההומוסבסבית וההתמודדות של היהדות הקונסרבטיבית עם אתגרי זמננו', זהויות 8 (2017), עמ' 83–106.

²² ראו למשל רונית עירשי, 'הפעור בין הפסיקה הציבורית לפסיקה הפרטית: עיון ביקורת', בתוך: אבינועם רוזנק (עורך), הלכה כהתרחשות, ירושלים 2016, עמ' 431–465; דוגמה מוקדמת יותר מצויה במאמרו של צבי זהר, 'זוגיות על פי ההלכה ללא חופה וקידושין', אקדמות: כתביעת של לומדי בית מורשה 17 (2006), עמ' 11–31.

נוסף לפרישת המוטיבציות הרבניות להקל והאסטרטגיות שדרכן חוללו תמורה ושינוי, מאמר זה יבקש גם לנתח, מפרספקטיבה של הפילוסופיה של ההלכה וחקר המגדר, את השיח הרבני המקל ואת העומד בבסיס השקפתו. נציע כלי התבוננות ומפת התמצאות בשיח הרבני המקל שבהם נעשה שינוי או הוצג היתר הלכתי בעקבות קונפליקט דומה. לכך יש להוסיף כי הקריטריון לבחינת דברי הרבנים שלהם נציע ניתוח במאמר זה לא נבחר בהכרח בהתאם למידת מעמדם או משקלם בשיח הדתי. במילים אחרות, לא רק גדולי הרבנים, המוכרים שבהם, או בעלי המעמד וההשפעה הגבוהים יותר יובאו בחשבון, אלא גם דברים הבאים לכאורה מ'שולי' השיח. לאלה לכאורה אין פרופיל רבני או ציבורי גבוה, אך כאשר עקבנו אחר מידת השפעתם והדהוד דבריהם בשיח, ואף על מידת השפעתם על דברי רבנים מוכרים יותר, נוכחנו כי אין לפטור אותה כלאחר יד. זהו קריטריון שלטעמנו מרכזי יותר משאלת המשקל או המעמד הציבורי של הרב או פוסק ההלכה בשיח הדתי. היות ומדובר בנושא רגיש הדורש מהלכים הלכתיים מורכבים, יצירתיים וחדשניים, לעיתים דווקא מה שכתבו תלמידים שאינם נושאים כל משקל הלכתי יוצר תהודה רחבה ועמוקה ומשפיע לא פחות מדברים הנאמרים מפי רבנים מוכרים.

המאמר מורכב משלושה חלקים: חלקו הראשון סוקר את המוטיבציות הרבניות להקל, הן בהתרת זוגיות הומוסקסואלית והן בהיתרים שונים סביב מיניות חד-מינית. חלקו השני דן בשלוש אסטרטגיות פרשניות שונות אשר שימשו את הרבנים בדרכם המתירה וניתוחן במשקפי הפילוסופיה של ההלכה. החלק השלישי מנתח את השיח הרבני המקל מתוך פרספקטיבה סוציולוגית שלפיה הומוסקסואליות בתצורתה הנוכחית (כזהות וכטיפולוגיה) היא חידוש בעולם שהחל רק מאמצע המאה התשע עשרה. אנו מבקשים לטעון כי לחידוש זה יש משמעות קרדינלית בעיני חלק מהפוסקים המקלים.

חלק א' – המוטיבציות הרבניות

האיסור ההלכתי על הומוסקסואליות הוא מן המפורסמות. הוא מבוסס על האיסור המקראי וְאֵת זָכָר לֹא תִשָּׁכַב מִשְׁכָּבֵי אִשָּׁה תֹעֵבָה הוּא (ויקרא יח, כב) והוא מקבל ביטויים שונים במסורת ההלכתית הנוגעים במיניות, בזוגיות ואף יותר מכך.²³

²³ האיסור על מיניות נכתב פעמיים במפורש במקרא (ויקרא יח, כב; כ, יג), את האיסור לזוגיות ממוסדת ניתן למצוא כבר בספרות חז"ל, דוגמת המקור בספרא אחרי מות יח, ח: 'כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו. יכול לא יבנו בניינות ולא ישעו נטיעות כמותם? תלמוד לומר: ובחקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה היו עושים? האיש נושא לאיש והאשה לאשה, האיש נושא אשה ובתה והאשה נשאת לשנים'. אל אלה מצטרפים איסורי ייחוד בין גברים, מגע וקרבת בשר, דוגמת בבלי קידושין פב ע"ב: 'זלא יישנו שני רווקין בטלית אחת'. על ההשתלשלות במסורת ההלכתית ביחס להומוסקסואליות ראו בן-נאה, 'יהדות ויהודים על להט"ב ומולם: יחס של ההלכה והקהילות היהודיות להומוסקסואליות, לסביות וטרנס – סקירה היסטורית', בתוך: עינב מורגנשטרן ואחרים (עורכים),

בשדה המחקר קיימים מושגים קרובים אך שונים להומוסקסואליות. ניתן להגדיר הומוסקסואליות כהתנהגות מינית (קיום יחסי מין בין גברים),²⁴ משיכה מינית (הנטייה הארוטית של גבר אחד לגבר אחר המתבטאת בפנטזיות, במחשבות מיניות, בעוררות מינית, ובדחף מיני כלפי בני אותו המין, גם כאשר הנטייה לא ממומשת ולא מגיעה לכדי מגע מיני ממשי),²⁵ או משיכה רומנטית (התאהבות, געגועים עזים, 'פרפרים בבטן', ורצון עמוק בקשר וקרבה רגשית של גבר אחד עם גבר אחר),²⁶ או שילוב של אלה עד כדי גיבוש זהות מינית²⁷ ומגדרית.²⁸

מאמר זה מתחקה אחר דרכם הפרשנית של רבנים אורתודוקסיים המבקשים להתיר זוגיות הומוסקסואלית, ואצל אחדים מהם אף מיניות הומוסקסואלית. מתוך עיון בעשרות טקסטים של כתיבה רבנית מן הקבוצה הזו, אנו מבקשים לחלץ ולפרוש את המוטיבציות הרבניות השונות שיסבירו מדוע בחרו לפסוע בנתיב המקל ולהתיר את אשר אסרו רוב רבני ישראל.

כמענה לסבל

'ישנו ציבור אמיתי, חי וקיים, שאיסור התורה מעמיד אותו במצב מאתגר וקשה', כתב הרב יוני רוזנצוויג בהקדמה לקונטרס שכתב בנושא.²⁹ ובהמשך: 'חובה על הפוסק לדעת ולזכור כי שיעור האובדנות בקרב בעלי נטייה חד-מינית גבוה כפליים ואפילו שלושה (!) פעמים מכפי שקיים בקרב הציבור הרחב [...] הפוסק צריך להכיר היטב נתונים אלו על מנת שיוכל לשקול

זכויות הקהילה הגאה בישראל: משפט, נטייה מינית וזהות מגדרית, צפיריים 2016, עמ' 117–155; המחברים, 'כבוד הרב אני נמשך לגברים' (לעיל, הע' 12).

24 דניאל בויארין, 'רבנים וחברים: האם יש יהודים ב'תולדות המיניות'?', זמנים 52 (1995), עמ' 50–66. עוד על ההיסטוריה המקראית וההלכתית ביחס להומוסקסואלים ומשמעותה, ראו: Michael Satlow, 'They Abused Him like a Woman: Homoeroticism, Gender Blurring, and the Rabbis in Late Antiquity', *Journal of the History of Sexuality* 5.1 (1994), pp 1–25

25 זאב שביידל, 'למה אני הוא אני? הזהות ההומוסבית: ביולוגיה, פסיכולוגיה, פוליטיקה', מעגלי נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי 3 (2010), עמ' 64–91.

26 ירון בן-נאה, 'יהדות ויהודים על להט"ב ומולם' (לעיל, הע' 23).

27 גיא שילה וריקי סויה, 'קשרים חברתיים, בריאות נפשית וגיבוש הנטייה המינית בקרב בני נוער וצעירים לסביות, הומואים וביסקסואלים', מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית 33 (2011), עמ' 39–60.

28 ריוויזן קונל, גבריות (מאנגלית: עודד וולקשטיין), חיפה 2009; דני קפלן, דויד, יהונתן וחיילים אחרים: על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל, תל אביב 1999.

29 יוני רוזנצוויג, התמודדות מקראית הלכתית ומחשבתית עם משכב זכר. הקונטרס פורסם בחוג רבני מצומצם וקיבלנו את אישור הרב לפרסם קטעים ממנו במאמר זה. הקונטרס החל להתפרסם בקבוצות רבנים שונות בשנים 2017–2018. הרב יוני רוזנצוויג הוא רב קהילת 'נצח מנשה' בבית שמש, רב מתנחל במדרשת לינדנבאום, ומחבר ספרי שו"ת והלכה, ביניהם הספר 'נפשי בשאלתי' – הלכות בריאות הנפש' (ירושלים תשפ"ב), שזכה להסכמות רבניות רבות.

אותם בפלס בנידוננו.³⁰ הרב מיכאל אברהם הוסיף וכתב כי 'הומוסקסואלים דתיים מתנהלים ללא תקווה או אופק. מבחינתם זוהי נטייה מולדת שאין דרך לפתור או להתמודד עמה, והיא גוזרת עליהם כאנשים שומרי מצוות, חיי סבל קשים ביותר'.³¹ בפירוט רחב יותר כתבה הרבנית חנה פרידמן, בהקדמה למאמר פנימי שכתבה בנושא, כי 'סיפורי החיים ששמעתי לעתים מועזעים, ברקע הרבה מהם נידי חברתי ומשפחתי, תיעוב ושנאה עצמית, ניסיונות התאבדות ואבדן חברים'.³² רבנים אלה, כמו רבנים אחרים שהשקפת עולמם דומה, מציבים את הסבל על זרועותיו השונות, כעילה וכהצדקה לגמישות הלכתית. בחבילת הסבל הזו מצויות נטיות אובדניות,³³ חוויית הסתרה מעיקה ומכבידה, דחק נפשי, תחושת טומאה מייסרת, הדרה חברתית ומשפחתית ומעגלי סבל נוספים.³⁴ כל אלה הם בבחינת עילה משמעותית לגמישות הלכתית ולמוטיבציה להקל. 'מכל מעשה הבריאה רק הבדידות נקראת לא טוב', כתב הרב בני לאו במסמך שכתב בנושא זה, וכי 'הצורך ביציאה ממצגל הבדידות חיוני כמו אור לנשימה'.³⁵ אם אנחנו מודאגים מכך שהתורה תאבד, כתב הרב מייק מוסקוביץ, 'למה אנחנו לא מודאגים שאנשים יאבדו?'³⁶ האמפתיה לסבל והמוטיבציה להוציא את ההומוסקסואל הדתי ממצגל הבדידות המייסר סוללות את הדרך עבור רבנים אלה לחולל שינוי ותנועה בתוך ההלכה.

שם. 30

מיכאל אברהם, מהלכים בין העומדים: על הצורך ועל האפשרות לרענן את ההלכה, [חמ"ד] 2019, בפרק 'היחס ההומוסקסואלים והומוסקסואליות', עמ' 519-528. הרב מיכאל אברהם, מרבני המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן, בעבר רב מתנחל בישיבת ההסדר בירוחם. בעל כתיבה הגותית-תורנית ענפה.

חנה פרידמן, 'הומוסקסואליות, המסורת ואני', מאמר שפורסם בחוג רבני מצומצם וקיבלנו את אישור הכותבת לפרסם קטעים ממנו במאמר זה (שנת פרסום משוערת: 2020). הרבנית חנה פרידמן היא מנהלת תיכון פלך בתל-אביב ורבנית קהילת 'יחד' במקום. נמנית על רבניות ארגון רבני בית הלל.

ראו לדוגמה: Michael King et al., 'A Systematic Review of Mental Disorder, Suicide, and Deliberate Self Harm in Lesbian, Gay and Bisexual People', *BMC Psychiatry* 8 (2008), pp. 1-17; חנה בריוסף, התנהגות אובדנית בקרב בני נוער להט"ב, בקישור: <https://did.li/XFTfT>; גבע שנקמן לכברג, 'מחשבות אובדניות, ניסיונות התאבדות והתאבדויות בקרב מתבגרים להט"בים: סקירת ספרות', מפגש לעבודה הינוכית-סוציאלית כח, 51/52 (תשפ"א), עמ' 129-147.

יפעת יוסף, התמודדות דתית ובריאות נפשית בקרב הומואים יהודים דתיים בישראל, עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב 2013; אבינועם דר, 'מטפל דתי, מטופל דתי: האם לצאת מהארון? דיאלוג בין חדר הטיפול לרשות הרבים', מתוך סקירת יום עיון: הטיפול הפסיכולוגי בקרב הקהילה הלהט"בית הדתית, אוניברסיטת בר אילן תשע"ט, בקישור: <https://did.li/hyylC>

הרב בני לאו, בקישור: <https://did.li/MiYfT>. עוד על מחירי הבדידות והרחקת התורה ממצבי בדידות ראו מסמך רבנים תחת הכותרת 'איש האמונה ואשת האמונה הגאים הבודדים: מאמר על התמודדותם של בני הקהילה הדתית הגאה עם הבדידות', בקישור: <https://did.li/Jz0Hw>. הרב בני לאו היה רבו של קיבוץ סעד וכן רבה של קהילת רמב"ן בירושלים, ממקימי בית המדרש לנשים בבית מורשה, ראש מיום 929 ללימוד תנ"ך ובעל כתיבה תורנית, הגותית וחברתית ענפה.

הרב מייק מוסקוביץ, 'הומופוביה היא התועבה האמתית', זמין לקריאה בקישור: <https://www.zman.co.il/89053/open>. הרב מייק מוסקוביץ הוא רב חרדי-אורתודוקסי המשמש רב קהילת 'בית שמחת תורה' במנהטן.

להגן על חייו הרוחניים

גם העולם הרוחני של התלמידים המתמודדים עם משיכתם לבני מינם מטריד את מנוחתם של הרבנים המקלים. רבים מהתלמידים ההומוסקסואלים אינם מוצאים את מקומם בתוך עולם דתי ורבתייהם חוששים כי בהעדר מענה הלכתי למצוקתם, הם עלולים לעבור לא רק על איסור משכב זכר, אלא גם על חילול שבת ואכילה ביום הכיפורים, ובעצם להתרחק לגמרי משמירת תורה ומצוות. כך למשל, כרקע לפסיקה המקלה של הרב שלמה ריסקין כתב המחבר כי 'הגיעו אליי בני הנוער עצמם, שהתייסרו בשאלות כמו האם, ואיך, יוכלו להישאר יהודים דתיים, למרות העדפותיהם המיניות האסורות'.³⁷ במפגש אחר עם תלמידים להט'ביים אמר הרב יעקב מדן: 'לא טוב שישנה הנחה שלהומואים אין קשר או לא יכול להיות קשר לעולם התורה והמצוות. את ההנחה הזו צריך לשלול'.³⁸ 'כל חומרה עלולה להוליד קולא אצל מי שיתייאש מיכולתה של ההלכה לענות על צרכיו הבסיסיים'.³⁹

היתר לחיי זוגיות הומוסקסואלית ואפילו למיניות בין גברים שאינה אנלית – האסורה על פי רוב מוחלט של הגישות מדאורייתא – מוטעם אצל חלק מהרבנים המקלים בשל החשש מנטישה כוללת של החיים הדתיים. מתוך התכתבות בין רבנים שהגיעה לידנו, ואושרה לפרסום בעילום שם, כתב אחד הרבנים המשמש רב מחנך בישיבת הסדר:

אני מנסה לעזור לשואל לחיות חיים של תורה ומצוות הממעטים באיסורים ככל הניתן, בעיני דווקא בגישה זו – שאינה מתירה את האסור אבל גם אינה אוסרת את המותר – יש סיכוי שימשיך לשמור את כל התרי"ג מצוות [...] אין כאן כלל שלילה של המאבק או ויתור מראש, ההיפך הוא הנכון. במקום לדרוש ממנו לעמוד בניסיון בלתי אפשרי ולחיות חיים שלמים ללא מיניות ולא זוגיות, אנחנו מצמצמים את סבלו ומצוקתו ועוזרים לו להימנע מאיסור תורה [יחסי מין אנאליים] שגם זה ניסיון קשה בפני עצמו ולחיות חיים של תורה, מצוות ויראת שמים ככל האפשר.

החשש מיציאה לתרבות רעה כשיקול להקל, עולה לא רק במצוות שבין אדם למקום אלא אף מהחשש, שאדני המוסר הטבעי עלולים להיפגע, בהעדר פתרון הלכתי. הד לכך מצאנו בהערת שוליים במסמך של ארגון רבני בית הלל, שאומנם קובעים כי קיים איסור לזוגיות הומוסקסואלית, 'אך אי אפשר להתעלם מהחלופה לזוגיות – חיים של חטאים מזדמנים, של

³⁷ הרב שלמה ריסקין, 'ההלכה וההומוסקסואליות', מאמר שכעת הוא עדיין בכתב יד ועתידי לראות אור בתוך ספר חדש המרכז מאמרים שונים של הרב ריסקין. הציטוטים הם מתוך שיחה בעל פה עם הרב ריסקין, המבוססת על מאמר זה. הרב שלמה ריסקין הוא רב היישוב אפרת לשעבר וראש מוסדות 'אור תורה סטון' עד לפרישתו.

³⁸ בקישור: <https://did.li/fW4YH>. הרב יעקב מדן הוא ראש ישיבת הרב עציון.

³⁹ מתוך טור של הרב מדן שפורסם בעיתון מקור ראשון, בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=282>. כאן יש מקום לציין כי הרב יעקב מדן עבר ככל הנראה מהפך ביחסו לסוגיית ההומוסקסואלים הדתיים. כאשר נחשף לסיפור אישי של תלמיד קרוב החל להבין שהסוגיה יותר סבוכה ממה שנטה לחשוב לפני כן, ושינה את טעמו בנוגע ליחס אל הומוסקסואלים דתיים ולדרכי ההתמודדות ההלכתית עם הסוגיה, כפי שניזכר מדבריו בהמשך.

רדיפה אחר המעשה המיני, של שקר והעדר נאמנות שיש בהם חשש של חשיפת יתר למחלות וייתכן שאף פריצת גדר במעגלי העברה. גם להימנעות מזוגיות קבועה יש מחיר מוסרי והלכתי.⁴⁰ ברוח זו כתב תלמיד ישיבת הר עציון במאמר הלכתי-מחשבתי אשר פורסם בחוג ישיבתי מצומצם, וקיבלנו את אישור הכותב לצטט ממנו:

דחיקת הקהילה הגאה לנזירות או מצוקה היא המובילה לפריצות, בגידות, ניצול מיני של קטינים ושאר צרות – ולא ההומוסקסואליות עצמה. לעובדה זו יש משקל כבד בבואנו לחשב מסלול מחדש ביחסנו לסוגיה. המחשבה שדווקא ההלכה היא אשר מפרנסת את סגנות האפילה [=האפליה] והניצול שכמעט נעלמו מעולם הלהט"ב הכללי היא מטרידה, ומהווה מניע ראשוני וקריטי בבואנו לקבוע הלכה למעשה בעניין זה.

דרכיה דרכי נועם

מוטיבציה רבנית נוספת היא התפיסה הדתית כי התורה 'תמימה משיבת נפש' (תהלים יט, ח), וכי 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז), ועל כן לא יעלה על הדעת, באופן תאולוגי, כי שמירה על מצווה אחת ממצוות התורה מייצרת חיים של אומללות וסבל לכל תקופת חייו של ההומוסקסואל הדתי. הרב יששכר כץ המתיר זוגיות הומוסקסואלית, על בסיס דברי המהרש"א המבקש להתיר עגונה מהטעם של 'וכל נתיבותיה שלום', כתב כי

איסור ההלכה על נישואים הומוסקסואליים מונע מאנשים חפים מפשע את האושר שבנישואים או את חוויית המשפחתיות. מצב זה של דחייה והוצאה מן הכלל אינו נסבל [...] הציפייה האלוהית – ויתרה מזאת, החובה האלוהית – כלפי הפוסק, היא לחפש בתוך ההלכה את האמצעים להפיג את כאבו של ההומוסקסואל, בלי שיצטרך, כמובן, לוותר על המחויבות לשמירת מצוות.⁴¹

בלשון אחר התבטא הרב אלקנה שרלו וטען כי 'דרכיה דרכי נועם' הוא שיקול הלכתי בפסיקה, היושב בתשתית ההדרכה ההלכתית שלו המאפשרת זוגיות הומוסקסואלית.⁴² או

⁴⁰ יובל שרלו, 'הקהילה ואנשים בעלי נטייה חדמינית', בתוך: עמית קולא (עורך), ובית הלל אומרים: פסקי ההלכה של רבני ורבניות בית הלל, ראשון לציון 2018, עמ' 101–118. ארגון רבני בית הלל הוא ארגון רבני-אורתודוקסי המזוהה עם הזרם הליברלי בציונות הדתית ומאופיין בגישה הלכתית פלורליסטית. הארגון כולל גם 'נשים תלמידות חכמים' ומונה למעלה ממאה וחמישים רבנים ורבניות, רבני יישובים וקהילות, ראשי ישיבות ומדרשות, אנשי חינוך ועוד.

⁴¹ הציטוטים מתוך מאמר שכתב הרב יששכר כץ ופורסם בחוג רבני מצומצם. הרב כץ התיר לנו לצטט ולפרסם מתוך המאמר (שנת פרסום משוערת: 2020). הרב יששכר כץ משמש ראש המחלקה לתלמוד בבית הספר הרבני בישיבת חובבי תורה בניר-יורק, ומנהל מרכז לינדנבאום ללימודי הלכה. הסברו של הרב כץ נשען על דברי המהרש"א בחידושי אגדות לבבלי יבמות, קכב ע"ב: ה' עז לעמו יתן שאין זה עקירת דבר מן התורה כי הקב"ה נתן עז וכה לעמו שהם תלמידי חכמים בדבר הזה להיות מקילין בדבר, שהרי ה' יברך את עמו בשלום כמו שכתוב וכל נתיבותיה שלום ואין כאן שלום אם תתעגן. ובדרך הזה יתפרש המקרא ישא ה' פניו אליך גם לעקור דבר מן התורה לפי שישים ה' לך שלום.

⁴² האזינו לראיון בפודקאסט 'אשר בלבבך', בקישור: <https://open.spotify.com/episode/5EHyIvZsbvn2fqKAj4FmXZ>. הרב אלקנה שרלו הוא חבר בארגון רבני בית הלל, מלמד תורה במכינות ובמדרשות שונות בנגב.

כפי שכתב הרב רפי אוסטרופ: 'אי אפשר לצפות שאדם יעביר את חייו ללא חיבוק, נשיקה ואינטימיות. אלו לא חיים אלא מוות'.⁴³

שעשני כרצונו

הרבנית מלכה פיוטרקובסקי הדגישה את המוטיבציה הרבנית במציאת פתרון הלכתי מתוך ההכרה המלאה בזהות המינית של ההומוסקסואל. בסרטון מצולם שיתפה במענה שלה להומוסקסואל דתי שפנה אליה: 'אתה לא עשית שום פשע, האומן שעשה אותי הוא האומן שעשה אותך'.⁴⁴ לכן לדידה צריך למצוא את השביל ההלכתי המאפשר קיום של הזהות הדתית והזהות המינית גם יחד. בלשון אחר כתב הרב חיים עובדיה כי 'הקב"ה ברא את האדם על נטיותיו המיניות, וכאל רחום וחנון לא היה בורא אותו עם נטייה טבעית ואוסר עליו להישמע לה'.⁴⁵ בפורום רבני אחר כתב הרב יצחק אייזר לחבריו הרבנים:

אני חושב שזאת הנקודה שרבים מחבריי הרבנים והרבניות עוד לא מקבלים, וכנראה גם אינם מבינים עד כמה אי קבלתה מזיקה ופוגעת. משיכה לבן אותו מין אינה דבר רע שיש לפעול לצמצום אותה, או אפילו למנוע את התרחבותה [...] הדבר השלילי היחיד הוא היחס של החברה כלפי אנשים בעלי נטייה חד מינית. עצם קיום האפשרות של 'טיפול המרה' הוא עלבון קשה ואף מעביר מסר כי אנשים בעלי משיכה לבני מינם אינם רצויים לחברה, ואינם רצויים לפני ריבוננו של עולם, חס ושלום. כל עוד שמותר להימשך לבן אותו מין רק אם אין ברירה, אז האפשרות הזאת תהיה נחותה, ויהיו ארונות.⁴⁶

למעשה טוען הרב אייזר כי לא די להכיר בקיומה של הומוסקסואליות ולתת לה מקום, אלא יש להכיר בה כשוות ערך ומעמד למקבילתה ההטרוסקסואלית. הרב מייק מוסקוביץ אף כתב כי המקרא מייחס את המינוח 'תועבה' גם לאנשים שעוסקים בשקר, זיוף ורמאות. 'לא־יִהְיֶה לָךְ בְּכִסֶּךָ, אָבֹן וְאָבֹן [...] פִּי תוֹעֵבֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, פְּלִיעֵשָׁה אֱלֹהֶיךָ' (דברים כה, יג). הרב

⁴³ הרב רפי אוסטרופ, מתוך מאמר שכתב בעיתון מקור ראשון, בקישור:

⁴⁴ <https://www.makorishon.co.il/opinion/227457>. הרב רפי אוסטרופ הוא ראש המועצה הדתית בגוש עציון; עוד בהרחבה על הדרכתו של הרב אוסטרופ לזוגיות הומוסקסואלית תוך צמצום המיניות עד כמה שהיד משגת – האזינו לפודקאסט 'אשר בלבבך' ומין להאזנה בקישור: <https://did.li/0k45q>.

⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=kCTZADM78xE&t=10s>. הרבנית מלכה פיוטרקובסקי היא אשת הלכה, עמדה בראש מדרשת לינדנבאום ובראש תוכנית הלכה במקום, מחברת הספר 'מהלכת בדרכה: אתגרי החיים במבט הלכתי ערכי' (תל אביב 2014).

⁴⁶ הרב חיים עובדיה, 'לצאת מארון האלוקים', מאמר שפורסם בחוג רבני צומצם והכותב התיר לנו לפרסם חלקים ממנו (שנת פרסום משוערת: 2018). הרב חיים עובדיה נולד בישראל, למד לרבנות בבית המדרש הספרדי ובשנת 1991 הוסמך לרבנות בידי הראשון לציון הרב מרדכי אליהו. רב קהילה במשך כשלושים שנה בישראל, בדרום אמריקה, בניו יורק ובלוס אנג'לס, מייסד ארגון 'תורה ואהבה' שמטרתו העצמת הקהילה דרך לימוד הלכה, כדי להביא לפתרון בעיות הלכתיות ולשוויון זכויות לקבוצות מודרות.

⁴⁶ הרב אייזר אישר את פרסום דבריו מתוך הפורום הרבני (שנת פרסום: 2022). הרב יצחק אייזר מרבני בית הלל, שימש בעבר רב התוכנית לבני חו"ל בישיבת ההסדר במעלה אדומים וכרב קהילה ברעננה.

מוסקוביץ לומד מכך כי הכחשת הזהות הלהט"בית ודחיקתה לחיים הטרוסקסואליים שיש בהם הסתרה, כחש, זיוף ורמאות, היא היא התועבה שיש להתרחק ממנה. 'להיות הומו כשלעצמו אינה תועבה אך להכריח אנשים לחיות חיים של הונאה זה אכן תועבה'.⁴⁷

לנקות את הפגם המוסרי

המוטיבציה הרבנית להקל מעל סבלו של ההומוסקסואל הדתי גם במחיר גמישות הלכתית אינה רק עניין פרטי או סעד אישי לתלמיד היחיד, אלא גם עמידה מול 'העולם' הרואה באיסור התורה איסור אנטי-מוסרי. על אודות האתגר המוסרי של איסור 'משכב זכר' כתב הרב אילעאי עופרן:

הקושיה האמונית הכי גדולה בדור הקודם הייתה 'איפה היה אלוהים בשואה?'. חלפו כמה עשרות שנים והשאלה האמונית של הדור שלנו, בה' הידיעה [...] היא 'איך ייתכן שהתורה אוסרת על אדם לממש את הנטייה הטבעית שלו?'; כי אם אלוהים מתעב משכב זכר מדוע הוא ברא גברים הנמשכים לבני מינם, ואם ברא אותם ה' כך, כיצד ייתכן שיאסור עליהם לממש את אהבתם או להקים משפחה? שנים לא מעטות אני עוסק בחינוך, לא מצאתי שאלה השקפתית שמסעירה את הדור שלנו ומרופפת את אמונתו כמו השאלה הזו.⁴⁸

בלשון אחרת כתב הרב מיכאל אברהם:

אין פלא שהעולם בימינו רואה את היחס הדתי להומוסקסואלים כסוג של ניתוק מהמציאות העכשווית ובפרט מהידע המדעי העדכני. הוא גם רואה בכך הדרה, דעה קדומה ועמדה לא מוסרית [...] הגינוי המוסרי מתחזק לאור סיפורים לא מעטים על ילדים ונערים דתיים שגילו בעצמם את הנטייה הזאת וסבלו קשות מהיחס של החברה הדתית ושל ההלכה אליהם [...] הדבר מעורר שאלות קשות לא רק ביחס לחברה הדתית אלא גם ביחס לתורה עצמה. כיצד היא אוסרת וגוזרת חיים נטולי תקווה על אנשים שאין להם אלטרנטיבה. מדובר בחיים של סבל יומיומי שבהם אדם לא יכול להגיע לסיפוק מיני באופנים מותרים, ובוודאי לא ליצור זוגיות ואהבה [...]

הצפת הכשל המוסרי של איסור זה מביא את הרב אברהם למסקנה כי 'איני מוצא במעשה זה, שאינו פוגע באיש ולא מחולל כל נזק, שום גנאי מוסרי'.⁴⁹ ניקוי הפגם המוסרי מהומוסקסואליות יוביל, כפי שנראה בהמשך, את הרב אברהם לפלס דרכי היתר במסגרת השיח ההלכתי.

מענה למצוקתו של ההומוסקסואל הדתי יהיה אפוא לא רק פתרון אישי לתלמידים המתמודדים, אלא גם ישכך את הביקורת המוסרית על התורה וממילא גם עשוי למנוע התרופפות אמונית בקרב קהלים רחבים יותר שאין ביכולתם לשאת את הדיסוננס הזה.

⁴⁷ הרב מייק מוסקוביץ, 'הומופוביה היא התועבה האמיתית, לא ההומואים' (לעיל, הע' 36).

⁴⁸ פורסם בחשבון הפייסבוק של הרב עופרן, בקישור: <https://did.li/toH5q>. הרב אילעאי עופרן הוא ראש מכינת 'רוח השדה' ורב קבוצת יבנה.

⁴⁹ מיכאל אברהם, מהלכים בין העומדים (לעיל, הע' 31).

הומוסקסואליות דומה לפמיניזם

מרבית הרבנים המבקשים להתיר זוגיות ואפילו מיניות הומוסקסואלית רואים בסבל ובמחירים הרוחניים שלו את העילה המרכזית להקל ולהתיר. אומנם קיימת קבוצת רבנים המונעת מערכי צדק, חרות ושוויון ולא רק מהאמפתיה לסבל. כך למשל כתב הרב יצחק אייזר בפרום רבנים סגור:

אני חושב שלפעמים סטייה מפסיקה מקובלת מדורי דורות יכולה לנבוע לא בהכרח מזדחוק, אלא מראייה מחודשת ונאורה יותר של ערכים, הודות להתפתחות התרבות האנושית [...] מי שמתיר לנשים ללמוד תורה, אינו פוסק כך מפני הסבל והתסכול של נשים, אלא, בין השאר, מפני ההבנה החדשה יחסית, שהאישה של היום ממש אינה אותה אישה אֲנֵאלֶפֶבִיתית ונבערת של לפני 2000 שנה, שהחכמים ראו לנכון להרחיק מבית המדרש [...] נשים אינן תובעות שוויון בהלכה מפני שהן מסכנות, אלא בשם הצדק. נראה לי שהעיקרון דומה בנושא הנטייה המינית. אנשים בעלי נטייה לאותו מין אינם תובעים יחס שווה מפני שהם טובלים או אפילו נדחקים, אלא מפני שהתפיסה וההבנה של נטיות מיניות השתנו מן הקצה אל הקצה בחצי המאה האחרונה; והיום ברור לכל אדם בעל חוש מוסרי, שזה עוול להפלות באיזושהי צורה נגד אדם בעל נטייה לאותו מין. אנשים בעלי נטייה לאותו מין דוחים כבר את הדגל של מסכנות והרימו את הדגל של צדק וראייה נכוחה של המציאות. ונכון להדגיש: להבנת, ההצעה שמצבם תידון לקולא מפני שהם מסכנים היא אפילו פוגענית. הם לא מסכנים; הם שווים.⁵⁰

הרב אייזר ממשיך וטוען כי התורה וההלכה במשך דורות ידעו להתאים את עצמן גם להבנות מתחדשות של מוסר וצדק (עין תחת עין, בן סורר ומורה, טיפול רפואי בגוי בשבת וכדו'), ולכן הסבל אינו צריך להיות הקטליזטור לשינוי הלכתי אלא מושגי הצדק המתחדשים בדורנו. באותה רוח אמר הרב יוסף חיים דוויך, רבה של הקהילה הספרדית הגדולה באנגליה, בשיעור שהעביר לקהילתו, כי 'אני באמת מאמין שכל המהפכה של פמיניזם ואפילו של ההומוסקסואליות היא התפתחות מדהימה לאנושות'.⁵¹ הרב דוויך רואה בהתגלות ההומוסקסואליות קריאת כיוון לכלל האנושיות להעמקת הקשרים בין בני אדם וגילוי עומקים חדשים של אהבה שצריכה להופיע בעולם. גם גברים סטרייטים, לדעתו, צריכים ללמוד לפתח חיבורים רגשיים עמוקים עם בני מינם. ההתגלות ההומוסקסואלית מגלה שהדבר אפשרי. בזוגות הומוסקסואליים קיימת תשוקה לחיבור ולקשר רגשי עמוק גם כשאינו מיני, ואת החלק האפלטוני הזה צריכים כלל הגברים לאמץ. לתפיסתו, בשל כך הומוסקסואליות היא ברכה לעולם וליהדות. לא בשל הסבל, לא בשל המחירים הרוחניים, לא בדיעבד, אלא כקול ה' המתגלה במציאות המתחדשת וקורא לנו לבנות קומה נוספת בקשרים בין בני אדם.

⁵⁰ הציטוטים מתוך התכתבות בפרום רבני סגור (פורסם בשנת 2022). קיבלנו את אישור הכותב לפרסם מדבריו.

⁵¹ סיכום שיעורו של הרב דוויך וכן קישור להאזנה לשיעור: <https://www.kamoha.org.il/?p=445868>.

דבריו של הרב דוויך עוררו גלי תגובות רבניות למכביר. על הפולמוס בעקבות דבריו ראו בקישור:

<https://did.li/DS3fT>

הרבנית חנה פרידמן העלתה הרהור תאולוגי המבקש לתת פשר להצפת הסוגיה הזו דווקא בדורנו:

אעז ואוסיף רעיון ששמעתי מאמי, העוסקת בתורת הרב קוק: במסגרת אמונתו שהקב"ה דובר אלינו דרך ההיסטוריה ומשגיה גם על תנועות היסטוריות רחבות, הציע הרב קוק שהתפתחויות מדעיות וחברתיות באות לעולם רק כשבשלה להם העת מבחינה מוסרית ורעיונית. ברוח טובנה זו אפשר להציע שההכרה הנרחבת בקיומן של נטיות חד מיניות והמחשבה על הקמת משפחות שכאלה מתרחשת שלא במקרה בעידן בו טיפולי הפוריות וההפריות מאפשרים הולדה בצורות רחבות יותר מבעבר. אולי כאשר מאפשרים המדע והתרבות ליצור משפחה חדשה בקרב מי שבעבר לא יכלו לעשות זאת, יוכלו גם ההלכה והחברה לתת מקום למשפחה זו.⁵²

ניתוח המוטיבציות הרבניות – מוסר, עקרונות וכללים

כבר בשלב זה ניתן להצביע על שני צירים מרכזיים במוטיבציות הרבניות להקל ולהתיר. הציר האחד נוגע בסבל של ההומוסקסואל המאמין, בבריאות גופו ונפשו וכן במחירים הרוחניים שעלול לשלם התלמיד המתמודד עם נטייה הומוסקסואלית בהעדר פתרון הלכתי-קיומי. הציר השני עוסק במוטיבציות מסדר אחר, לא כמענה לסבל אלא כהיענות וקבלה של תפיסות מוסריות וערכים המתחדשים בעולם. בציר זה מונחת התפיסה כי העולם ההלכתי צריך להיות קשוב לעולם ערכי ומוסרי הנמצא גם מחוץ לגבולותיו המסורתיים ולאמץ את אלה אל חיקו.

קולמוסים רבים נשתברו מידי חוקרי הלכה והיסטוריונים של ההלכה בדבר שינויים ותמורות הלכתיים שהתרחשו במרוצת הדורות.⁵³ יש שכתבו כי חלק מחכמי ישראל היו פתוחים לקבל ערכים 'חיצוניים' באופן אקטיבי.⁵⁴ אחרים כתבו על השפעות חיצוניות גם

52 חנה פרידמן (לעיל, הע' 32).

53 ראו לדוגמה: יוחנן דוד סילמן, קול גדול ולא יסף, ירושלים תשנ"ט; יצחק גילת, פרקים בהשתלשלות ההלכה, אוניברסיטת בר אילן 1992; צבי זהר, האירו פני המזרח: הלכה והגות אצל חכמי ישראל במזרח התיכון, בני ברק 2001; רונן נויבירט, גשר ההלכה: פסיקת ההלכה בדור פוסט-מודרני, ראשון לציון 2020; ידידיה שטרן ויאיר שלג (עורכים), הלכה ציונית: המשמעויות ההלכתיות של הריבונות היהודית, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים 2017; שלום רוזנברג, לא בשמים היא: תורה שבעל פה – מסורת וחידוש, אלון שבות תשנ"ז; עדיאל שרמר, מעשה רב: שיקול הדעת ההלכתי ועיצוב הזהות היהודית, אוניברסיטת בר אילן תשע"ט. ראו לדוגמה: אליעזר גולדמן, הדת המוסר וההלכה, בתוך: דני סטממן ואבי שגיא (עורכים), מחקרים ועיונים: הגות יהודית בעבר ובהווה, ירושלים ועין צורים תש"ס, עמ' 265–305; אבי שגיא ואחרים, 'הלכה, שיקול דעת, אחריות וציונות דתית', בתוך: זאב ספראי ואבי שגיא (עורכים), בין סמכות לאוטונומיה במסורת ישראל, תל אביב 1997, עמ' 195–217; אהרן ליכטנשטיין, 'מוסר והלכה במסורת היהודית: האם המסורת היהודית מכירה באתיקה שאינה תלויה בהלכה?', דעות מו (התשל"ז), עמ' 5; משה הלברטל, מהפכות פרשניות בהתהוותן: ערכים כשיקולים פרשניים במדרשי הלכה, ירושלים 1997; מאיר רוט, 'עקרונות טאולוגיים בפסיקת הלכה לאור מחשבת ההלכה של הרב ברקוביץ', צהר (תשע"ה), עמ' 243–257.

כשאין מודעות ודקלרטיביות,⁵⁵ ויש שראו את השינויים ההלכתיים כתנועה פנים-הלכתית, תוצר של הכרעה בין ערכים מתנגשים האימננטיים להלכה ולא חיצוניים לה.⁵⁶ את ההיענות לסבל ההומוסקסואלי וגם את החשש מעזיבת החיים הדתיים כמקור להקל, להתיר או לחרוג מן המסורת ההלכתית ניתן לסמן כמוטיבציה בעלת אופי שמרני שלא רואה בהכרח בערכים הבאים מחוץ לד' אמות ההלכה עילה לשינוי ותמורה הלכתיים, לכל הפחות לא באופן דקלרטיבי. היענות לסבל וחשש מגטישת החיים הדתיים הם עילות פנים-הלכתיות שאינם כרוכים בהכרח ברוחות הנושבות מחוץ לכותלי בית המדרש. ההלכה אומנם מגיבה למציאות המשתנה אך לא בשל מוטיבציות חיצוניות אלא מתוך ערכיה הפנימיים של המסורת ההלכתית. עם זאת, לעיתים מאחורי רטוריקה שמרנית מונחים ערכים ליברליים והשמרנות באה רק כ'חליפת מגן' מפני ביקורת שמרנית.

לעומת זאת, מי שמדמה הומוסקסואליות לפמיניזם ואף כותב באופן מפורש כי שינוי הלכתי נדרש לא רק מטעמי דחק וסבל אלא כ'ראייה מחודשת ונאורה יותר של ערכים, הודות להתפתחות התרבות האנושית',⁵⁷ דומה יותר לקביעתו של שגיאי כי 'ההלכה כמערכת נורמטיבית יונקת ממערכת ערכים 'חוץ הלכתי' רחבה ביותר: ערכים חברתיים, הכרה בצרכי האדם ומעל לכל ערכי מוסר. תוקפם של הערכים הללו איננו נובע מכך שההלכה מכוננת אותם'.⁵⁸

אך יש לתהות עד כמה מוצקה ההבחנה בין 'פנים' ל-'חוץ'. לאחרונה הציעו עירשי ורוזמרין להבין את פעולת הביקורת של הפמיניזם הדתי דרך מושגי הביקורת והחירות של פוקו.⁵⁹ פוקו טוען כי הדימוי של ביקורת כפעילות שנעשית 'מחוץ' לתפיסת עולם או 'מתוכה', מניח כי הגבולות של מסגרות נורמטיביות קבועים, ובכך מחמיץ את האופי הטרנספורמטיבי של הביקורת ומעודד אשליה של זהויות קבועות ואמיתות שאינן מוטלות בספק. לכן מציע

55 ראו לדוגמה: אמיר משיח, 'תפיסת הריבונות של מדינת ישראל בפסיקתו של הרב שלמה זלמן אוירבך', בתוך: אבינועם רונוק (עורך), ההלכה: הקשרים רעיוניים ואידאולוגיים גלויים וסמויים, ירושלים תשע"ב, עמ' 132–115; שמואל גליק, 'השיקול האידאולוגי בתשובותיהם של פוסקים אשכנזים וספרדים בענייני חינוך', שם, עמ' 312–331. יוחנן דוד סילמן, 'מקור תוקפן של ההוראות ההלכתיות: עיון מטה-הלכתי', בתוך: אבינועם רונוק ואביעזר רביצקי (עורכים), עיונים חדשים בפילוסופיה של ההלכה, ירושלים תשס"ח, עמ' 3–25; אליעזר גולדמן, 'יסודות מטה-הלכתיים להכרעה ההלכתית', שם, עמ' 259–278; אביעד הכהן, 'שיקולים מטה-הלכתיים בפסיקת ההלכה: מתווה ראשוני', שם, עמ' 279–310; אריאל פיקאר, משנתו של הרב עובדיה יוסף בעידן של תמורות: חקר ההלכה וביקורת תרבות, בעריכת אבי שגיאי, אוניברסיטת בר אילן תשס"ז.

56 יוסף יצחק ליפשיץ, 'השפעות מהותניות על ההלכה פנים וחוץ', בתוך: אבינועם רונוק (עורך), ההלכה: הקשרים רעיוניים ואידאולוגיים גלויים וסמויים, ירושלים 2012, עמ' 15–40; דניאל שפרבר, נתיבות פסיקה: כלים וגישות לפוסק ההלכה, ירושלים 2008; אמנון בזק, נצחוני בני: שאלות יסוד בלימוד תורה שבעל פה, ראשון לציון 2020.

57 הרב יצחק אייזנר, שם (לעיל, הע' 46).

58 אבי שגיאי, בין סמכות לאוטונומיה (לעיל, הע' 54), עמ' 210–211.

59 רונית עירשי ומירי רוזמרין, 'הפמיניזם היהודי-הדתי בראי תפיסת הביקורת של פוקו', דעת 91 (2021), עמ' 38–7.

פוקו את מחשבת הביקורת כמחשבה שממוקמת על הגבול עצמו ומעצבת את אופיו באמצעות הביקורת עצמה. באופן דומה, רבנים כמו אייזנר, דוויך ופרידמן, רואים בחיוב אימוץ 'ערכים אוניברסליים', לא בשל הרצון לצמצם יסודות פרטיקולריים, אלא כדי להיענות לקול אלוהי הנושב בעולם ואשר קורא להרחיב את כותלי בית המדרש, במוסר המתגלה בעולם ובערכים מתחדשים הראויים לשכון בו.⁶⁰ במילים אחרות, ההבחנה בין ערך הנתפס כפרטיקולרי, כ'פנימי' לעולם ההלכה וערך אוניברסלי 'חיצוני' לו, מיטשטשת כאן לחלוטין.

עם זאת, ללא ספק, גם כאשר רבנים הקשובים לערכים ולשיח המתנהל סביבם, מבקשים לעשות שינויים הלכתיים ברוח ערכים אלה, עליהם להצדיק זאת בשפה הלכתית פנימית. פעמים רבות כאשר חכמי ההלכה דחו הלכה או חוק דתי בשם ערך 'חיצוני' להלכה הם עשו זאת בשפה של תיעודף עקרונות יהודיים רחבים (דוגמת: 'לחיים ניתנה ולא למוות' [על פי בבלי כתובות סא], 'דרכיה דרכי נועם', 'אין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלים בעולם' [משנה תורה לרמב"ם, הלכות שבת, פרק ב] ועוד) על פני כללים ספציפיים המתנגשים בעקרונות היסוד. כפי שכתב הפילוסוף של המשפט רונלד דבורקין, כל מערכת משפט מכילה כללים ועקרונות. בעוד כללים חלים באופן ספציפי ועל עניינים מוגדרים, באופן של 'הכול או לא כלום', העקרונות רחבים יותר, מבטאים את רוח החוק ואת התשתית המוסרית שממנה הוא יונק והם חלים במשקלים שונים. פעמים שהם מאזנים כללים היוצרים עיוות של השיטה כולה.⁶¹ לאור זאת ניתן להבין כי רבנים שהתירו זוגיות ואף מיניות הומוסקסואלית בשל העיקרון 'דרכיה דרכי נועם' או בשל עמדות מוסריות אחרות קראו תיגר בשפת העקרונות הפנימיים על מה שנתפס עד כה ככללים הלכתיים בעלי תוכן קבוע ואמיתות שאינן מוטלות בספק.

חלק ב' – שלוש אסטרטגיות להקל

מעיון וניתוח של הכתיבה הרבנית המקלה עולות שלוש אסטרטגיות שונות, שבהן פוסעים הרבנים המבקשים להתיר זוגיות הומוסקסואלית, ואצל אחדים מהם אף להתיר מיניות וקרבת

⁶⁰ ראו: ישעיהו ליבמן, 'התפתחות הניאוריסטיות בקרב יהודים אורתודוקסים בישראל', מגמות כז (תשמ"ב), עמ' 231–250. ליבמן מכנה גישה זו 'הרחבה והשתלטות' באמצעות רבנים ש'קיבלו את המודרניות על ידי פירושה מחדש דרך משקפיה של המסורת היהודית' (שם, עמ' 235). בשונה מאלה שיצרו תמורות ושינויים מצומצמים 'במסגרת תחומי הפרשנות ההלכתית' (שם, עמ' 233), שאותם הוא מכנה בגישה 'ההסתגלות'. יוחנן דוד סילמן (לעיל, הע' 55) שרטט כיוון דומה אך טבע מושגים שונים והבחין בין הגישה השלמותית לגישה ההשתלמותית. כאשר הגישה ההשתלמותית רואה בתורה ובמסורת ההלכתית תנועה אינסופית של התפתחות והשתלמות מתמדת. לא די בכך שהיא לא רואה בחידושים תורניים-הלכתיים איום על ההלכה ועל נצחיות התורה, היא רואה בהם את תכליתה ומגמתה.

⁶¹ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, 1978; ראו גם נעם זור, 'פיתוח תיאוריה הלכתית כבסיס חיוני לפילוסופיה של ההלכה', (לעיל, הע' 55), עמ' 43–63.

בשר מסוימת בין גברים. להלן נציע את האסטרטגיות השונות שאותן אנחנו מזהים בכתיבה הרבנית ונעמוד על משמעויותיהן.

החרגה

האוחזים באסטרטגיה זו מבקשים לתת מענה לסבל של ההומוסקסואל המאמין, אך מנגד לשמור על הרעיון של נצחיות התורה ולהגן על בשורתה הרלוונטית בכל דור, מבלי למחוק או לטשטש את אמירותיה הברורות ומבלי להעניק פרשנויות חדשות לפסוקי המקרא שלא עברו במסורת המקובלת. השפה ההלכתית יודעת לפעמים ובעת הצורך להחריג סיטואציות מקומיות באמצעות כלים הלכתיים כגון: 'שעת הדחק', 'צער גדול', 'פיקוח נפש', 'אנוס', 'כבוד הבריות', 'שוטה לדבר אחד', 'חלל עליו שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה', 'שמא יצא לתרבות רעה', 'הלכה ואין מורין כן', 'ילבש שחורים', 'לא ניתנה תורה למלאכי השרת' ועוד כיוצא באלו. כל אלה נועדו לתת מענה מקומי לצורך חריג, מבלי לפגום בקדושת התורה ובנצחיותה. רבנים רבים מתוך קבוצת הרבנים המקלה פוסעים בדרך הזו ומסתייעים בכלים הלכתיים מחריגים כדי להקל ולהתיר. להלן נציע את הקטגוריות ההלכתיות שדרכן מבקשים הרבנים לתת מענה להומוסקסואלים דתיים באמצעות החרגת מצבם מהגורמה הכללית התקפה.

אנוס

הרב נורמן לאם, מראשי הישיבה אוניברסיטה בניו יורק, היה מהראשונים לדון בהומוסקסואלים כאנוסים עוד בשנות השבעים של המאה הקודמת.⁶² חלפו כשלושים שנה עד שהשיח הזה הגיע גם לבתי המדרש בישראל. 'אנחנו לא יכולים להתיר מה שהתורה אוסרת. מצד שני, "אנוס רחמנא פטריה" – התורה פטרה את האנוס מן החיובים הנובעים ממה שעשה',⁶³ כתב הרב שלמה ריסקין והשווה את דינם של הומוסקסואלים ל-'אנוסים'. ובמקום אחר כתב: 'אם הוא הומוסקסואל לחלוטין ומסוגל להגיע לידי חיבור גופני ורגשי אוהב רק עם גבר אחר ולא עם אישה, ודאי שאפשר להחיל עליו את עיקרון "אנוס רחמנא פטריה" – שהרי יצריו המעצבים, הקיומיים, הפנימיים, שה' נטע בו, מחייבים אותו לכך. המעשה ההומוסקסואלי אסור, אבל העושה אינו בהכרח חייב'.⁶⁴ הרב ריסקין אף מוסיף לכך

Norman Lamm, 'Judaism and the Modern Attitude to Homosexuality', *Encyclopedia Judaica Year book*, 1974, pp. 205-194 ⁶²

בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=446577>. קביעתו של הרב ריסקין עוררה פולמוס רבני נרחב, ראו לדוגמה: תגובת הרב יעקב אריאל, בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=446760>, תגובת הרב ברוך אפרתי: <https://www.kamoha.org.il/?p=30758>, תגובת הרב ארלה הראל: <https://www.kamoha.org.il/?p=16186> ⁶³

הרב שלמה ריסקין, ההלכה וההומוסקסואליות (לעיל, הע' 37). ⁶⁴

טענה תאולוגית ומסביר כי 'זו עשויה גם להיות משמעותה של אחת ממידות ה', 'נשא עֶן וְפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְיָה' (שמות לד, ז). הוא נושא בעצמו את העון, ומנקה, מטהר, את החוטא ההומוסקסואל אם באמת אין לו ברירה אחרת לאהבה ולרעות.⁶⁵

בדומה לכך כותבת הרבנית חנה פרידמן כי 'כאשר אדם אנוס לחלל שבת או לאכול ביום כיפור ההלכה לא גוזרת עליו בושה ולא מטילה עליו אשמה. להפך. היא מעודדת אותו לעשות את הנדרש כדי להציל נפשו, וטוענת 'מוטב יחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'. נראה לי שהיחס כלפי ההומואים והלסביות צריך להיות דומה.⁶⁶ גם הרב יוני רוזנצוויג מקדיש כמה פרקים לדיון הלכתי מקיף בשאלה האם אפשר לדון הומוסקסואל כאנוס וכך הוא כותב: 'בהחלט מצאנו במקורותינו שהעובר עבירה מחמת תאוותו נחשב – מבחינה מוסרית ומבחינת דיני שמיים – כאנוס, או כקרוב לאנוס ובמיוחד במי שאין לו שום אופן של ביאה של היתר שמתאימה לטבעו ולחפצו הפנימי, שאז כמעט מן הנמנע שילך אחר טבעו ויתאוה לביאה אסורה'.⁶⁷

הרב רוזנצוויג בכל זאת מתלבט בדבר ולמסקנה הוא מכריע כי אפשר לדון הומוסקסואל כאנוס רק כדי להתיר אוננות, אשר תמנע ממנו לעבור על משכב זכר, אך לגבי קרבת בשר בין גברים קובע הרב רוזנצוויג כי 'יש בכוחו של הפוסק – במקרים חריגים – לפסוק באופן פרטי להתיר את הקריבה על פי השיטות המקילות למי שצריך, אולם לעניות דעתי אין מקום לקבוע מסמרות בדבר להתיר לכל ציבור ההומוסקסואלים כולו'.⁶⁸ לעומתו כתב הרב זאב פרבר כי 'המושג הזה [אנוס] אכן חל על אותו אחוז באוכלוסייה שעבורו אהבה הומוסקסואלית היא המקור היחיד של קרבה רגשית ופיזית. בשל כך, אני מאמין שהקהילה הדתית תשלים עם העובדה שיש בתוכנו הומוסקסואלים שאינם פרושים ונלמד לקבל אותם בחום'.⁶⁹ כמענה למפקקים בקביעה ההלכתית הזו השיב הרב פרבר כי 'דין אנוס חל לא רק במצבים של כפייה חיצונית או דחף בלתי נשלט אלא גם במצב בו לא מתאפשר קיום נורמאלי של חיים לאורך זמן, דוגמת מיניות לא ממומשת לאורך זמן, הנחשבת לסוג של אנוס'.⁷⁰

65 שם.

66 חנה פרידמן, הומוסקסואליות, המסורת ואני (לעיל, הע' 32).

67 הרב יוני רוזנצוויג, התמודדות מקראית הלכתית ומחשבתית עם משכב זכר, קונטרס הנמצא בקבוצת סגורות של רבנים שונים ונמצא באמתחתנו. קיבלנו אישור מהמחבר לצטט ממנו.

68 שם.

69 זאב פרבר, 'הומוסקסואלים בקהילה האורתודוקסית', מאמר מקוון שפורסם באתר 'כמוך', זמין לקריאה בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=8820>. הרב זאב פרבר הוסמך לרבנות ודיינות בישיבת 'חובבי תורה' בניו יורק.

70 את הדברים הללו כתב לנו הרב פרבר לקראת מאמר שהוא שוקד עליו בימים אלה, על אודות 'אנוס רחמנא פטריה', תוך הסתמכות על פסיקות של הרב מסעוד הכהן מחבר הספר 'פרי כהונה', ועל תשובות של הרב משולם ראטה.

פיקוח נפש

על האובדנות בקרב הומוסקסואלים כמוטיבציה הרבנית להקל כתבנו לעיל.⁷¹ הרב רפי אוסטרופ מרחיב את המושג 'פיקוח נפש' ומכריע להלכה כי זוגיות הומוסקסואלית-אפלטונית מותרת בשל כך:

כאשר אני נשאל על ידי בחור איך הוא ימצא קצת אור במנהרה האפלה שהוא נמצא בה, אני עונה את הדבר הבא: תמצא בן זוג לחיים ותשתדל ככל יכולתך לא לעבור על איסורי תורה. כאמור, אני יכול להתיר את האסור, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. אך אני גם לא יכול להתעלם מהמצוקה האנושית. ולכן חז'ל כבר לימדנו: שבת היא דחוייה ולא הותרה, כלומר, מי שנמצא במצב שהוא צריך לחלל לשבת בגלל פיקוח נפש, יכול לחלל שבת אך עליו לנסות למעט בחילול. אין היתר גורף. גם מי שנמצא בפיקוח נפש של אורח חייו, עליו לנסות למעט באיסורים, לפי מה שהוא יכול ולפי יראת השמיים שלו.⁷²

כבוד הבריות

בקונטרס של הרב יוני רוזנצווייג הוא דן בכלל 'גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה' (בבלי ברכות יט ע"ב) מסקנתו המעשית היא שלא ניתן ללמוד מכלל זה כדי להקל על הומוסקסואלים, כי לטעמו 'כבוד הבריות' חל על מציאות חד פעמית ולא כהיתר קבוע, וכן היתר 'כבוד הבריות' הוא כשגורם הצער אינו ההלכה, בשונה מהמקרה ההומוסקסואלי שבו האיסור ההלכתי הוא מחולל הצער. עם זאת הוא מצטט רב אחר בעילום שמו שהבין אחרת ממנו:

וכיון שכן נראה שאפשר להשתמש בהיתר זה ביחס להצער שיש להומוסקסואל שאינו יכול לספק לעולם את הדחף המיני שלו, שהרי אם כבוד הבריות דוחה איסור דרבנן, הרי צער כזה שהוא לא רק גדול מאוד אלא גם תמידי, ודאי דוחה את האיסור דרבנן של קריבת הזכר (מגע

⁷¹ בפרק המוטיבציות הרבניות תחת כותרת המשנה 'כמענה לסבל': מקור נוסף לכך שמצב ממושך ללא זוגיות נחשב אונס: דעת זקנים מבעלי התוספות לבמדבר יב, א: 'כי אשה כושית לקח. בדברי הימים דמשה משמע כושית ממש שהיתה מלכה ומשה משל על כוש ארבעים שנה ולכן אמרו אך במשה דבר ה' כלומר וכי בשביל שדבר עמו הקדוש ברוך הוא נתגאה שלא רצה ליקח אשה מבנות ישראל הלא גם בנו דבר ולא נתגאינו בכך ונראה שעל אותה מלכה שלקח היו אומרים כן כי מצפורה בורה היה מפני פרעה ואנוס היה'. וראו כמו כן בכור שור במדבר שם: 'ועל צפורה לא דברו, שלא היתה מישראל, כי אז אנוס היה מפני שהיה בורה, ולא יכול לבא במצרים בתוך בני ישראל'.

⁷² רפי אוסטרופ, 'קול הנערים: על המצוקה של הלהט"ב הדתיים', התפרסם כמאמר דעה בעיתון מקור ראשון, בקישור: <https://www.makorrishon.co.il/opinion/227457> (ההדגשה מידנו. א"מ ורע"ש). עוד בהרחבה על הדרכתו של הרב אוסטרופ לזוגיות הומוסקסואלית תוך צמצום המיניות עד כמה שהיד משגת, האזינו לפודקאסט (לעיל, הע' 43). עוד על דיכאון, אובדנות ופיקוח נפש, ראו בהרחבה: יוני רוזנצווייג ושמואל הריס, נפשי בשאלתי – הלכות בריאות הנפש (לעיל, הע' 29), עמ' 19–50, וכן בנספחים עמ' 222–477.

גופני שאינו אנאלי. א"מ ורע"ש). והנה משמע שההיתר של כבוד הבריות היינו אפילו כאשר צריך לעבור עליו בתמידות כדי להציל כבודו, ולא רק פעם אחת בלבד, ואם כן הוא הדין לגבי צער גדול מאוד מסתבר שמותר לעבור על איסור דרבנן בתמידות כדי למנוע אותו.⁷³

שמה יצא לתרבות רעה

אחת המוטיבציות הרבניות שהבאנו לעיל היא הרצון להגן על חייו הרוחניים של ההומוסקסואל המאמין. על כן המוטיבציה להקל נשענת על הכללים ההלכתיים כגון 'שמה יצא לתרבות רעה' או 'חלל עליו שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה'. ברוח הזו ובהמשך לציטוטים שהבאנו לעיל כותב רב מחנך בישיבת הסדר שביקש להישאר בעילום שמו, כי

מה שאני יותר בטוח בו הוא, שכאשר בא לפני בחור צעיר ודמעתו על לחיו מפני שהוא סבור שלאחר שיצא מהארון אין לו כל אופק ותקווה בעולם הדתי, אם אומר לו שחזן מהאיסור המיני, מבחינת ההלכה אסור לו גם למצוא אהבה ולהקים בית, הדרך שלו החוצה מחיים של שמירת תורה ומצוות עלולה להיות קצרה ביותר. כך שבחשבון הכללי, פתרון מתפתל זה (היתר זוגיות הומוסקסואלית אפלטונית. א"מ ורע"ש) עדיף על פני חלופותיו.

הרע במיעוט

ברוח הזו של השלמה עם 'עבירות קלות' כדי להימנע מחמורות יותר כותב רב נוסף המצוטט בקונטרס של הרב רוזנצווייג את הדברים הבאים:

בזמנינו שיש אחוז ניכר של בני אדם שהם הומוסקסואלים אמיתיים שאינם יכולים להשתנות בשום פנים ואופן [...] וכיון שאין להם מוצא אחר לבוא לידי סיפוק מיני, אם לא יוכלו לעשות על כל פנים קריבה לזכר, אז כמעט מן הנמנע הוא שיוכלו להתגבר על עצמם בעניין זה, ויבואו לבסוף לידי יחסי מין מלאים שאסור מן התורה (יחסי מין אנאליים. א"מ ורע"ש) [...] ונמצא שאותו הטעם עצמו שבשבילו אסרו רבנן קריבה דעריות כדי שלא יבואו לידי גילוי עריות בעצמו, מתהפך כאן ביחס להומוסקסואלים, ומטעם זה עצמו יש להתיר להם קריבה כדי שיסתפקו בהיתר ולא יבואו לידי איסור.⁷⁴

השיקול העומד לפני הרב הוא החשש כי איסור מוחלט של זוגיות ואף איסור על קרבת בשר עלולים לדרדר את ההומוסקסואל לעבור על איסור משכב זכר מדאורייתא, ועל כן טוען הרב רוזנצווייג כי איסורי הקריבה (חיבוק, נישוק וכדו') שנאסרו בין איש לאישה כדי להימנע מעבירה יהיו מותרים בין גברים כדי להימנע מעבירה חמורה יותר. גם במסמך ההכלה של ארגון רבני בית הלל הועלה טיעון דומה, ואף שבמסקנה המעשית לא יצאו רבני בית הלל

73 יוני רוזנצווייג, שם.

74 שם.

בהיתר לזוגיות הומוסקסואלית אלא רק להכלת להט'בים בקהילה הדתית, כתבו את השורות הבאות בהערת שוליים:

אי אפשר להתעלם מן ההשוואה לחלופה: חיים של חטאים מזדמנים, של רדיפה אחר המעשה המיני, של שקר והעדר נאמנות, שיש בהם חשש של חשיפת יתר למחלות, ויתכן שאף פריצת גדר במעגלי העבירה. ההשוואה מלמדת כי גם להימנעות מזוגיות קבועה יש מחיר מוסרי והלכתי. שמא יש להבחין בין מיסוד הקשר במשמעותו הפורמלית לבין קיומו של קשר קבוע ללא מעמד רשמי, ואין כאן המקום להאריך.⁷⁵

במילים אחרות, הרע במיעוטו בהקשר זה הוא כינון קשר יציב וקבוע ללא מעמד רשמי, על פני איסור מוחלט על כל זוגיות הומוסקסואלית. כדאי להפנות את תשומת הלב לכך שבדברים אלה מקדימים רבני בית הלל את המחיר המוסרי לפני המחיר ההלכתי. בהקשר זה, עירשי כבר עמדה על כך שככל שהולכת וגוברת באורתודוקסיה המודרנית המגמה להכיר באותנטיות של הרגשות ההומוסקסואליים, ובכך שהנטייה המינית היא בלתי הפיכה, וככל שגוברת האמפטיה לסבלם, כך מחריפה רטוריקת העקדה. גילוי הדעת ההלכתי של רבני בית הלל בישראל, הידוע בעמדותיו הליברליות באורתודוקסיה המודרנית (כפי שמוכח משילוב נשים כפוסקות הלכה ומשורה של פסיקות הלכה וניירות עמדה), שבו הם דורשים מהקהילה להכיל הומוסקסואלים דתיים, אך בה בעת לא מתירים מיניות הומוסקסואלית, מעיד כי הקונפליקט בין המוסר להלכה נוכח מאוד בסוגיה זו. העובדה שעל פי תפיסת תאולוגיית העקדה יש למוסר מעמד אוטונומי, אלא שלעיתים ובמקרי קצה יש לעוקדו על מזבח ההלכה, מסבירה מדוע ניתן להקדים את המחיר המוסרי על פני ההלכתי – המוסר אוטונומי, כאמור, ואינו תלוי בצו האל ולכן הקונפליקט מועצם, אך בסופו של דבר יישאר האיסור על משכב זכר על כנו והעקדה תכריע את הקונפליקט.⁷⁶

גם הרב אשר סבאג סבור כי שיקול 'הרע במיעוטו' רלוונטי לסוגיית ההומוסקסואליות. במאמר שכתב תחת הכותרת 'הרע במיעוטו',⁷⁷ הוא אינו מתייחס במישרין לנושא ההומוסקסואלי, אך מהתכתבות אישית מולו עולה כי לדעתו העקרונות תקפים גם בנדון דיזן. הרב סבאג מדריך רבני קהילות מסורתיות (אורתודוקסיות) באילו תנאים ואופן ניתן להורות היתר בדברים האסורים כדי למנוע מבני קהילתם לעבור עבירות חמורות יותר; עד כדי כך שפעמים 'דרך דחיית האיסור יכולה להיעשות לפי חלק מהפוסקים בלשון 'היתר' לעבור על האיסור הקל', ולפעמים 'על ידי ייעוץ והשפעה להעדיף לעבור על האיסור הקל כדי למנוע את החמור'.⁷⁸ הרב סבאג מפרט רשימה ארוכה של עקרונות, מגבלות וסייגים להיתר

⁷⁵ עמית קולא (עורך), הקהילה ואנשים בעלי נטייה חד-מינית, ובית הלל אומרים, 2018, עמ' 101–118, הע' 64.

⁷⁶ רונית עירשי, 'אתגר ההומוסקסואליות הגברית (לעיל, הע' 15), עמ' 47–72.

⁷⁷ נכון לכתיבת שורות אלה המאמר נמצא בכתב יד. מאמר זה הוא פיתוח והרחבה של מאמר קודם של הרב סבאג שפורסם בכתב העת של רבני צהר ראו: אשר סבאג, 'פיקוח נפש ורוחני', צהר לט (2016), עמ' 55–75. הרב אשר סבאג, חבר הנהלת ארגון רבני צהר ורב קהילה בראשון לציון.

⁷⁸ אשר סבאג, מתוך המאמר 'הרע במיעוטו' שטרם פורסם.

'הרע במיעוטו', כאשר המטרה 'בסופו של דבר לכוון את הקהילה להיות יותר מחוברים לתורה ומצוות, מתוך תקווה שיבוא יום והם גם ישמרו מצוות באופן מלא'.⁷⁹ כאמור הרב סבאג כתב לנו כי עקרונות השימוש בהיתר 'הרע במיעוטו' רלוונטיים גם בסוגיה ההומוסקסואלית, על פי המגבלות וההסתייגויות שכתב.⁸⁰

אסטרטגיית ההחרגה – שינוי רדיקלי בכלים שמרניים

דומה כי שימוש בשפה הלכתית 'מחריגה' שייך לשיח פנים-הלכתי. ההיתר ההלכתי ביחס לזוגיות הומוסקסואלית ואף למיניות מסוימת בין גברים, נעשה תוך שימוש בכלים הלכתיים מסורתיים, המבקשים להיות נאמנים, כך על פי תודעתם, למסורת נצחית ולעקרונות שאינם משתנים, ובאותה נשימה לתת סעד למקרה החרגה באופן מקומי ומוגבל.⁸¹ בזק כתב כי 'השינויים שנעשו בתורה שבעל פה התבססו על כלים שונים שיסודם בתוך המערכת עצמה. פרוזבול, מכירת חמץ או היתר עיסקא התבססו על מנגנונים הלכתיים שאפשרו את השינויים [...] ובכך ביטאו את הזיקה למסורת'.⁸² בזק מדגיש כי 'התורה שבעל פה הייתה מחויבת לעבר ומצאה את הדרכים בתוך המערכת שאפשרו את השינויים'.⁸³ ובלשונו של נויבירט: 'הגמישות הקשיחה של ההלכה, שיכולה בו זמנית להציב גבולות קשוחים ולתת מרחב תנועה לפוסק, היא הערובה לנצחיותה ובה טמון סוד כוחה'.⁸⁴ נראה כי שימוש באסטרטגיית ההחרגה כדי להתיר זוגיות ואף מיניות הומוסקסואליות מסוימות הוא בחירה לחולל שינוי רדיקלי בהלכה אך בכלים שמרניים, פנים-הלכתיים, שהיו מקובלים מדורי דורות בקרב חכמי ההלכה. יתכן כי מדובר רק ברטוריקה שמרנית המשמשת כאמור מגן מפני ביקורת רבנית-שמרנית, וייתכן כי באמת מונחת כאן נאמנות עמוקה והיצמדות אדוקה לכלים הלכתיים שמרניים גם

79 ש.ם.

80 במאמרה על מעמדם ההלכתי של ההומוסקסואלים מביאה תמר רוס בהערת שוליים כמה עדויות של תלמידים לפני רבנים חרדיים, ששיתפו שכך הורו להם רבותיהם, 'להימנע מיחסי מין שיש בהם חדירה אנאלית'. ראו תמר רוס, 'הלכה כהתרחשות: מעמדם ההלכתי של ההומוסקסואלים בימינו כמקרה מבחן', בתוך: אבינועם רוזנק (עורך), הלכה כהתרחשות (לעיל, הע' 22). עמוד 391 הע' 44.

81 ראו ישעיהו ליבמן, 'התפתחות הניארומסורתיות בקרב יהודים אורתודוקסים בישראל' (לעיל, הע' 60), תחת קטגוריית 'הסתגלות' המיוחסת לרבנים המבקשים לחולל שינוי מצומצם והכרחי בהלכה בכלים אשר בתוך תחומי הפרשנות ההלכתית המקובלת; עוד על 'המכשירים והכלים להחלת ההלכה על התמורות שבזמן לדור דור ודרישותיו', ראו זרח ורהפטיג, 'תמורות וגמישות בהלכה', שנה בשנה תשל"ה, עמ' 143–161; דוגמה לשימוש בכלים הלכתיים מחריגים לשינוי הלכתי ראו: אריאל פיקאר, משנתו של הרב עובדיה יוסף (לעיל, הע' 55), עמ' 87–115.

82 אמנון בזק, ניצחוני בני (לעיל, הע' 56).

83 ש.ם.

84 רונן נויבירט, גשר ההלכה (לעיל, הע' 53), עמ' 254; בהקשר זה ראו גם: ישעיהו ליבמן, 'התפתחות הניארו מסורתיות בקרב יהודים אורתודוקסים בישראל' (לעיל, הע' 60), עמ' 231–250.

אם למעשה נפסק לקולה. על מחירה של אסטרטגיה זו, בניגוד לאסטרטגיות ליברליות יותר, נעמוד בהמשך.

פורמליזם לקולה

אסטרטגיה זו נצמדת לאיסור הפורמלי גרידא מבלי להעניק לו מהות והרחבה. אסטרטגיה זו תקרא באופן רזה את איסור משכב זכר כאיסור על אקט מיני בלבד ולכן היא תאפשר זוגיות אפלטונית בין גברים, ובאופן רדיקלי יותר – היא תיצמד לפרשנות המצמצמת את איסור משכב זכר, המדברת על איסור חדירה אנלית בלבד – 'כמכחול בשפופרת', ולכן תתיר כל קרבת בשר ומיניות מצומצמת שלא כוללת יחסי מין אנליים.

בשיחה של הרב יעקב מזן עם חברי ארגון חברותא (הומואים דתיים) הוא רמז על האפשרות לזוגיות אפלטונית בין גברים, כלשונו: 'עם זאת, אף על פי שאפריורי נראה שאין דעת ההלכה נוחה כלל מכל צורה של קשר חד מיני, נראה אפוסטריורי שקשר חד מיני, בכפוף למגבלות ההלכה, הוא הדבר הטוב לכתחילה עבור הומואים דתיים רבים'.⁸⁵ ובמקום אחר כתב כי הומוסקסואלים צדיקים הם אלה שלא מממשים את נטייתם אך

אפשר שיהיה להם חבר לחיים, אך ללא קרבת בשר עימו [...] מהו גבול הקרבה המותר בין שני חברים לחיים? התורה אוסרת במפורש, ובאיסור חמור ביותר, את המגע המיני. קרבה פחותה ממנו מדין סייג נידונה מעט בחז"ל ובהלכה, ואין בה כדי למלא שולחן ערוך מסודר. לדעתי, ניתן למשוך את גדרו האיסור עד קצה גבול החומרה, אך דומה שאין להחמיר עם מי שאין פורקן כשר לכוחותיו המיניים.⁸⁶

באופן דומה, אף שלא התיר זוגיות הומוסקסואלית, בתשובה לשואל מציג הרב יובל שרלון רבנים אחרים המתירים זאת:

חיבוק ונישוק בין גברים אינו אסור מצד עצמו, שכן ההלכה יוצאת מנקודת הנחה שאין בו שום ממד מיני. ברם, במקום בו יש ממד מיני ותשוקתי – יש שהסבירו שאנו נכנסים לגדרי 'לא תקרבו לגלות ערווה', שלדעת הרמב"ם כל קירבה לעריות, בוודאי שעם משמעות מינית – אסורה. לעומתם, יש בין הרבנים הקשורים לגברים הנמשכים לבני מינם שלימדו שיש להקל ככל האפשר על המצוקה הקשה, וללכת לאור השיטות המקלות במצב זה שלא אסרו.⁸⁷

⁸⁵ תמלול השיחה המלא של הרב מזן עם אנשי 'חברותא' נמצא בקישור: <https://did.li/aHRNf>

⁸⁶ הרב יעקב מזן, בטור שכתב בעתון מקור ראשון, פרשת כי תבוא תשס"ט. האם הרב מזן התכוון רק לחברותא אפלטונית? האם לחברותא שיש בה גם מגע גופני סתמי כשל שני חברים הטרנסקסואלים? או אולי אף מגע בעל גוון מיני אך ללא מגע מיני מלא? אנחנו סבורים כי האמירה שאין להחמיר עם מי שאינו יכול לבטא כלל את מיניותו, עשויה לרמוז שהוא מוכן להתיר מגע מיני מסוים (אולי כזה הכרוך באיסורי דרבנן) שאינו עולה לכדי איסור משכב זכר (דאורייתא).

⁸⁷ מתוך תשובה שפורסמה באתר 'כמוך' והוסרה לאחרונה מהאתר.

רב אחר משיבת הסדר גדולה, שביקש להישאר בעילום שם, כתב בפורום רבני סגור כי 'התורה וחכמים אסרו על המיניות. אל לנו להוסיף על גבי זה את האיסור לחיות בזוגיות שהוא חמור וקשה בהרבה מבחינה אנושית'. גם הרב רוזנצווייג בקונטרס שלו, מעודד אהבה אפלטונית בין גברים הנמשכים לבני מינם, וזוגיות שאיננה ממוסדת בקשרי נישואין:

ומי שרוצה ליצור קשר המבוסס על אהבה לגבר אחר, ללא כוונה לעבור על איסורי תורה וחכמים, האמנם נוכל לומר שיש פגם בדבר [...] ? לעניות דעתי אהבה שכזו איננה פסולה, ואף יותר מזאת: יש לומר שהיא רצויה. קשרים רגשיים אמיצים הם חלק מחייו של אדם, חלק משיווי המשקל הקיים בחייו. העולם הרוחני והרגשי של האדם לא יכול להתקיים בצורה יציבה לאורך זמן ללא קשרים אלו.⁸⁸

גם הרב בני לאו פסע בדרך זו וביקש לא לאסור את מה שהתורה לא אסרה בפירוש ולכוון לזוגיות הומוסקסואלית אפלטונית. אומנם בשונה מהרב רוזנצווייג הרב לאו רואה בעין יפה לא רק שותפות וחברות בין גברים אלא ממש הקמת תא משפחתי. בשנת 2020 פרסם הרב בני לאו מסמך תחת הכותרת 'זוגיות ומשפחה לבני ובנות הקהילה הלהט"בית', ובו הוא פורש בהרחבה את נקודות המוצא, המניעים וכן את ההזדרכה הרוחנית לזוגיות ומשפחה חד מינית ברוח התורה.⁸⁹ כבר בפתיחה הוא מסתייג וכותב כי 'המסמך שכאן אינו "ספר הלכה" בבחינת "כזה ראה וקדש". זהו קובץ של המלצות לניהול חיי זוגיות ומשפחה של בני ובנות הקהילה הלהט"בית בתוך המשפחה והקהילה הדתית. הקובץ הזה לא בא להתיר איסורים ולא לאסור את המותר. הוא מבקש לפלס דרך של חיים אפשריים בתוך מציאות חיים'.⁹⁰ ועם זאת הרב לאו דבק ב'פורמליזם לקולא' וכל מה שהוא לא איסור מובהק של התורה הופך להתיר ואף לברכה לכתחילה. 'ההלכה אינה אוסרת על בני ובנות הקהילה הלהט"בית לגדל ילדים ולבנות משפחה [...] בני ובנות הקהילה יכולים לבנות תא משותף של שותפות ואחריות, וילדיהם יהיו חלק מהקהילה הרגילה שבתוכה הם חיים'.⁹¹ ברוח הזו התבטא גם הרב אלקנה שרלו:

טוענים שחברינו וחברותינו הלהט"בים מבקשים לפרק את המשפחה, אבל להיפך, הם מבקשים זוגיות משפחה וגם קשר עמוק עם הקב"ה [...] יש איסור והוא עומד במקומו, אבל הוא האיסור המיני והשאלה היא אם להרחיב את האיסור המיני על מכלול החיים [...] העמדה שלי היא לא להרחיב את האיסור המיני הממוקד על מכלול הסיפור של חיים משפחה וקשר.⁹²

דברים דומים כתבה גם הרבנית מלכה פיוטרקובסקי:

88 יוני רוזנצווייג, שם.

89 המסמך המלא פורסם בחשבון הפייסבוק של הרב בני לאו. זמין לקריאה בקישור: <https://did.li/NX4YH>

90 שם.

91 שם.

92 מתוך ראיון בערוץ 7, בקישור: <https://www.inn.co.il/news/405520>

אני אומרת שצריך לשים לב בדיוק מה התורה אוסרת והיא אוסרת קיום יחסי מין מלאים בין גבר לגבר. מי שמבקש ממני לדעת מה לעשות לפי ההלכה, אז אני אומרת לו שזה האיסור [...] רק על זה שאני אומרת לגברים שהם יכולים לחיות בשותפות אמיתית ואינטימית עם גבר סוקלים אותי [...] שואלים אותי איך אני יכולה לחשוב שהם יחיו ביחד מבלי לקיים יחסי מין מלאים, אבל מי שחשוב לו לשמור הלכה, ישמור גם על האיסור הזה.⁹³

כך גם פסק הרב דניאל שפרבר וקבע כי:

האיסור של הומוסקסואליות של גברים זה כשהם מקיימים יחסים סקסואליים אינטימיים. לחיות יחד, לשכב יחד, לאהוב יחד, לנשק אחד לשני, זה לא נכנס לפי מה שכתבו בהלכה באיסורים אלה. יכול להיות שזה לא כל כך רצוי לפי ההלכה אך זה לא נכנס לאיסור משכב זכור הקלאסי.⁹⁴

צעד נוסף עשה הרב יששכר כץ, במאמר פנימי ששלח לקבוצת רבנים והתיר לנו לצטט ממנו, ובו קבע כי האיסור ההלכתי הוא רק לגבי יחסי מין אנליים. כיוון שכך הוא רואה בטקס נישואין רשמי בין גברים ומיסוד הלכתי של זוגיות כזו – הכרח מבורך:

לאור העובדה שנישואין חדמיניים שאינם כוללים יחסי מין חדירתיים מותרים הלכתית, אין די בהימנעות מהזעפת פנים כלפי אלו שבחרים לבוא בקשרי נישואין מעין אלו; אנו נדרשים גם לקדם אותם חיובית [...] באמצעות הנישואין זוכה האינטימיות הרגשית לערך טרנסצנדנטי, והיחידה המשפחתית הנוצרת עליידי השניים קונה לה קדושה. בנוסף, בקשר נישואין יש מרכיב שהוא בבחינת 'סור מרע', הוא מגביל את נטיות ההפקרות שלנו – אלו שבהינתן להם חופש השלטון הן אנטיטיות לקדושה וכמעט תמיד בעלות השלכות הרסניות מבחינה קהילתית. הנישואין מחייבים אותנו לרכז את התשוקות הרגשיות במושא אחד, ולא לנוע בקלילות בין קשר רומנטי אחד למשנהו. קדושה מבוססת על קביעות, הקב"ה, מצווה וייחודיות.⁹⁵

בהרצאה שנשא הרב מייק מוסקוביץ הוא שיתף את הקהל בכך שהוא עורך חופות לחברי קהילתו הלהט"בים, אומנם הוא עושה הבחנה בין 'קידושין' ל'נישואין'. קידושין, לתפיסתו ההלכתית, יכולים לחול רק בין איש לאישה, אומנם גדרי נישואין ההלכתיים יכולים לדעתו לחול גם על מיסוד קשר זוגי בין בני אותו המין.⁹⁶

גם הרב ריסקין פסע בדרכים אלו וקבע כי 'איסור התורה מוגבל למעשה הדומה ליחסי מין עם אישה, דהיינו בעילה אנאלית. אם זוג גברים חדמיני יכול לחיות יחד בלי לקיים

⁹³ מתוך ראיון באתר mako, בקישור: <https://did.li/dSkaa>

⁹⁴ הרב דניאל שפרבר (שאף עמד בראש מועצת החמ"ד) בראיון לרבקה לוביץ וניצן כספי-שילוני, מדבר על אפשרות פרקטיקת רומנטיות ומיניות בין גברים ללא חדירה אנלית כאופציה הלכתית אפשרית. האוינו:

<https://apple.co/2AQMnji>

⁹⁵ יששכר כץ, קדושים תהיו: הצעת נישואין, מאמר בכתב יד שפורסם, כאמור, בחוג רבני מצומצם (לעיל, הע' 41).

⁹⁶ הקלטה של ההרצאה מצויה באמתחתנו וכן הסכמת הרב לפרסם את הדברים (הוקלט בשנת 2022). מעניין לראות ולהניח כבר כאן כי חבל רבנים זה תופס משפחה גם באופן 'הומונורמטיבי', כך שתא משפחתי המורכב מ'אבא ואבא' מקבל הכשר ואף מעמד שווה ערך למשפחה ההטרונורמטיבית. הרחבנו על כך בפרק החותם.

משגל מסוג כלשהו, הדבר עדיף כמובן מבחינה הלכתית. אך גם אם יימנעו השניים מ'משכבי אישה' בלבד, אפשר שלא יעברו על איסור תורה.⁹⁷ למעשה פוסק הרב ריסקין כי אף שהוא מתנגד לנישואים חד מיניים בחופה וקידושין,

נראה שיש מקום כי זוגות כאלה יקיימו שותפות לכל ימי החיים, שתעוגן מבחינה הלכתית בנדירים, בהסדרים כספיים ובמחויבות הדדית, ואפילו בטקס עם המשפחה והחברים [...] אומר אפילו כי בני זוג הומוסקסואליים המחויבים זה לזה יכולים לגדל ילדים – באמצעות אימוץ, או בעזרת אם פונדקאית ולבסוף, ראוי שקהילות ובתי כנסת אורתודוקסיים יספקו תמיכה למשפחות כאלו, ובכלל זה מתן כיבודים ראויים בתפילה. אהבה זו אינה יכולה להיחשב לקידושין, מפני שחסר בה רכיב ההמשכיות, הילדים והמשפחה – אך עדיין עשוי להיות בה רכיב של קדושה, ואפילו של אהבה מאת ה', שכן בני הזוג חיים חיים של מחויבות הדדית איש לרעהו, ומתאמצים לשמור מצוות ככל האפשר.⁹⁸

פורמליזם וגמישות הלכתית

בהקשר לאסטרטגיה זו של 'פורמליזם לקולא', יש לציין כי על פרשנות פורמליסטית מול פרשנות מהותית נכתב לא מעט הן ביחס לפילוסופיה של המשפט והן ביחס לפילוסופיה של ההלכה.⁹⁹ לכאורה, פוסק ההלכה הפורמליסט הוא אשר נאמן לטקסט ההלכתי, ללשון החוק, מבלי לסטות ממנו ומבלי לערב 'טעמא דקרא' או שיקולים ערכיים אחרים. ואילו הפוסק השוקל שיקולים ערכיים מנסה לכוון אל הרעיונות והערכים העומדים בבסיס החוק וההלכה ומתוכם להכריע בסוגיה הנוצרת מן המציאות המתחדשת בפניו. לרוב נתפסת פרשנות השוקלת שיקולים ערכיים כמאפשרת יתר גמישות בפסיקת ההלכה, אך וסטרייך עמד על כך כי 'פורמליזם נתפס לא אחת כעמדה בעייתית, נוקשה, קרת רוח וחסרת רציונאליות מהותית. הגישה המנוגדת, מהותיות, נתפסת לעתים כמי שמשקפת גישה צודקת יותר, הנותנת ביטוי לערכים ולתכליות הטמונים בלבו של החוק, אלא שהתמונה [...] שונה. פורמליזם מתגלה

⁹⁷ הרב שלמה ריסקין, ההלכה וההומוסקסואליות (לעיל, הע' 37).

⁹⁸ שם.

⁹⁹ נעם זהר, 'פיתוח תיאוריה הלכתית כבסיס חיוני לפילוסופיה של ההלכה' (לעיל, הע' 55), עמ' 43–63; עדיאל שרמר, מעשה רב: שיקול הדעת ההלכתי ועיצוב הזהות היהודית (לעיל, הע' 53); יאיר לורברבוים וחיים שפירא, 'איגרת השמד לרמב"ם: ויכוח הרטמן סולוביצ'יק בראי הפילוסופיה של המשפט', בתוך: אבי שגיא וצבי זהר (עורכים), מחויבות יהודית מתחדשת: על עולמו והגותו של דוד הרטמן, ירושלים תשס"ב, עמ' 345–373; אבי שגיא, 'פסיקת הלכה ופוסקי הלכה – בין פורמליזם לשיקול דעת', בתוך: נאמנות הלכתית: בין פתיחות לסגירות, אוניברסיטת בר אילן 2012, עמ' 116–149; רונית עירישי, 'שיקול דעת הלכתי והטיות על בסיס מגדרי – ניתוח מושגי', תרבות דמוקרטית 16 (תשע"ה), עמ' 141–185; אילעאי עופרן, 'נאמנות להלכה בזמן הזה בין פורמליזם למהות', מעגלים י (תשע"ז), עמ' 45–60; בנימין בראון, 'פורמליזם וערכים: שלושה דגמים', בתוך: אבי רביצקי ואבינועם רוזנק (עורכים), עיונים חדשים בפילוסופיה של ההלכה (לעיל, הע' 55), עמ' 233–259; מנחם מאוטנר, 'ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי', עיוני משפט יז (1993), עמ' 503–596.

דווקא כטקטיקה המאפשרת גמישות הלכתית, בעוד הגישה המהותית מוליכה לא אחת לשמרנות והסתגרות.¹⁰⁰ וסטרייך מדגים קביעה זו בסוגיית הפריה מלאכותית ומנתח את עמדתו ההלכתית של הרב משה פיינשטיין הפוסק לקולה ומתיר לאישה לקבל תרומת זרע מגוי. במקרה זה הרב פיינשטיין הוא פורמליסט, טוען וסטרייך. התורה אסרה לאישה לשכב עם אדם זר מחוץ למסגרת הנישואין, אך תרומת זרע איננה בבחינת קיום יחסי מין, ותרומת זרע מגוי עדיפה משום שזרעו לא מיוחס אחריו; כך שאם לא מערבים שיקולים נורמטיבים מסדר אחר, כמו שיקולים מהותניים הנוגעים בערוב זרע גוי ברחמה של אשה יהודייה, אין כאן בעצם כל איסור. וסטרייך מסיק מכך כי 'פורמליזם הוא גם עמדה המשמשת כאמצעי רב ערך בהתמודדות ההלכתית עם אתגרי הזמן. פורמליזם עשוי לייצג גמישות והשתלבות, ולא דווקא נוקשות ודחייה'.¹⁰¹ דומה כי ניתוחו של וסטרייך על פורמליזם ומהותנות בסוגיית הפריה מלאכותית בהלכה רלוונטי גם בסוגייתנו. הפרשנות הפורמליסטית של הרבנים דגן מתפרשת לקולה. הקריאה הרזה של האיסור המקראי כאיסור על מיניות אנלית בלבד מתירה בעצם רכיבים אחרים של קשר בין גברים – מזוגיות הומוסקסואלית והקמת תא משפחתי ועד למיניות מוגבלת שאינה אנלית, ובכך הופכת – כלשונו של וסטרייך – ל-'אמצעי רב ערך בהתמודדות ההלכתית עם אתגרי הזמן'.¹⁰²

פרשנות מחודשת לאיסור המקראי

אסטרטגיה זו היא הרדיקלית מכולן. היא מדלגת על המסורת המקובלת בשיח ההלכתי ומבקשת לדרוש 'טעמא דקרא' כדי להפקיע את האיסור מראשיתו. אסטרטגיה זו חוזרת לאיסור המקראי: 'ואת זכר לא תשכב משכבי אשה', ועל ידי קריאה חדשה בפסוק, באמצעות פרשנות תכליתית החוזרת לטעמו של האיסור או למטרתו, היא מחלצת הדרכה הלכתית המאפשרת להומוסקסואל המאמין לחיות בשלום עם האיסור המקראי, מבלי להכחיש את זהותו, נטיותיו וצרכיו הרגשיים והמיניים. להלן נבחן כמה קריאות חדשות לגבי האיסור המקראי על משכב זכר.

100 אבישלום וסטרייך, 'על פורמליזם גמיש ומהותיות ריאליסטית: עיון בפולמוס ההפריה המלאכותית', דיני ישראל לא (תשע"ז), עמ' 157–195.

101 שם, עמ' 179.

102 במקום אחר הזכרנו כי יש גם רבנים שמרנים שפסעו בדרך זו וברחו בקריאה פורמליסטית כדי לתת מקום והכרה לזהות הומוסקסואלית, ואף כדי להתיר דיני ייחוד וקרבה שאינה מינית בין גברים. אומנם בשונה מהרבנים דגן, הרבנים השמרנים לא פסעו צעד קדימה וברחו לשמר את האיסור על זוגיות הומוסקסואלית ובוודאי על כל מחווה מינית וקרבת בשר. ראו אבישי מזרחי, בין הכחשת הומוסקסואליות להכרה בה (לעיל, הע' 6).

איסור רק למי שיש בידיו אפשרות בחירה

הרב ריסקין הבין כי טעמו המרכזי של איסור משכב זכר הוא העדר פרוץ.¹⁰³ כמו כן הניח כי ציווי התורה מחייבים רק כאשר לאדם יש חופש בחירה האם לקיים את האיסור או לעבור עליו. בהינתן טעם האיסור ותחולתו, פירש הרב ריסקין כי הוא מכוון רק כלפי ביסקסואלים או הטרוסקסואלים, שלהם יש חופש בחירה בעניין זה. כלשונו:

בימי סקרטס ואפלטון, רבים מהיוונים היו ביסקסואלים, והפילוסופים דווקא הטיפו להיות הומוסקסואלים, כי אז אין מורכבות של ילדים. הם לא האמינו בילודה כלל. אני חושב שעל זה התורה מדברת: מי שהיה יכול להיות הטרוסקסואל, ובחר להיות הומוסקסואל, עליו נאמר 'תועה אתה בה'. 'אנוס רחמנא פטריה' שייך רק למי שלא יכול לקבל איזוהו סיפוק בדרך אחרת.¹⁰⁴

ובמקום אחר כתב:

אם אדם הוא ביסקסואלי, והוא בוחר לממש במיניותו ובאורח חייו את הצד ההומוסקסואלי (כפי שהפילוסופים היוונים היו ממליצים לו), הוא עושה טעות טרגית [...] אבל אם אין לאדם בחירה, אם הוא הומוסקסואל לחלוטין ומסוגל להגיע לידי חיבור גופני ורגשי אוהב רק עם גבר אחר ולא עם אישה, ודאי שאפשר להחיל עליו את עיקרון 'אנוס רחמנא פטריה' – שהרי יצרי המעצבים, הקיומיים, הפנימיים, שה' נטע בו, מחייבים אותו לכך.¹⁰⁵

איסור רק כחלק מעבודה זרה

בקונטרס הלכתי תחת הכותרת 'לשם התורה' כתב תלמיד ישיבת מרכז הרב יהונתן רפאל פוליסוק,¹⁰⁶ כי

לבד מאיסור משכב זכר עצמו (יחסי מין אנליים. א"מ ורע"ש) אין במיניות הומוסקסואלית איסור מצד קרבת עריות [...] 'הכי אמר רחמנא: תועבה – תועה אתה בה' תעיה מדרך ה' ללכת בדרכי

¹⁰³ עוד על טעמי איסור 'משכב זכר' במסורת ההלכתית ראו במאמרנו הקודם: המחברים, 'כבוד הרב, אני נמשך לגברים' (לעיל, הע' 12).

¹⁰⁴ בקישור: <https://www.kamoha.org.il/?p=446577>

¹⁰⁵ הרב שלמה ריסקין, ההלכה וההומוסקסואליות (לעיל, הע' 37).

¹⁰⁶ רפאל יהונתן פוליסוק, בוגר ישיבת מרכז הרב, ראש גרעיני בית מדרש בבני עקיבא בשנים 2018–2019, כיום לומד לרבנות ופעיל בהנהגת ארגון ההסברה הלהט"ב-יהודי שב"ל. אף שהקונטרס 'לשם התורה' לא יצא מתחת ידי רב מכהן – השפעת הקונטרס של פוליסוק בהחלט ניכרת בשיח הרבני. הקונטרס פורסם במרשתת וזכה לתהודה תקשורתית רחבה. ראו לדוגמה התייחסותו של הרב מיכאל אברהם לקונטרס של פוליסוק, בקישור: <https://did.li/OQGCN>. דוגמה נוספת להשפעתו ניתן לראות במאמר הלכתי שמרני בכתב יד, הנמצא ביינו, תחת הכותרת 'הומוסקסואליות בהלכה', שכתב תלמיד חכמים החפץ כעת בעילום שמו. זהו מאמר שקראו כמה רבנים שמרנים מובילים בציונות הדתית. מאמר זה מתפלמס שוב ושוב עם הקונטרס של פוליסוק, מה שמעיד על משקלו של הקונטרס בשיח הרבני בישראל.

הגויים שנקראו כולם בשם זה שהרי הביטוי תועבה נקשר בעבודה זרה ומנהגיה. ובכך התורה 'מסנפת' את כל איסורי הפרשה הזאת ובתוכם את כל דיני עריות להתרחקות מעבודה זרה.¹⁰⁷

פוליסוק מתבסס על סדר פרשיית עריות בספר ויקרא: 'הפסוק האוסר עבודת המולך מפסיק את רצף הפסוקים של הפרשה ברמה הכי פשוטה, מה שמונע טקסטואלית ממש מלדרוש היקש. ואכן גם לאחריו נעלם הביטוי "גילוי ערוה" שהופיע בכל פסוק ופסוק עד אליו'.¹⁰⁸ פוליסוק, בהסתמך על דעת חלק מפרשני הגמרא, לומד מכך שיש לקרוא את איסור עבודת המולך, איסור משכב זכר ומשכב בהמה כיחידה אחת, שאינה שייכת לאיסורי העריות אלא לחטיבת איסורים נפרדת, שמקורם בפולחן עבודה זרה. כמו כן, לדבריו איסור הקרבה לעריות, חל אמנם על כל איסורי ביאה מכח ההיקש בניהם, אך לא חל על איסור משכב זכר, כך שרק יחסים אנליים בין גברים נאסרו ולא מעבר לכך (המסקנה עצמה דומה למסקנת הפרשנות הפורמליסטית שהצגנו לעיל). ברוח פרשנות זו, אך באופן רדיקלי יותר, טען הרב חיים עובדיה כי איסור משכב זכר הוא רק כאשר הוא חלק מפולחן עבודה זרה. במאמר מקיף תחת הכותרת 'לצאת מארון האלוקים', הוא מרחיב את הטיעון וסבור כי 'האיסור הידוע בתורה על קיום יחסי מין בין גברים מכוון ליחסים אינטימיים שהיו מתקיימים בבתי המקדש העתיקים, אליילים ויהודיים כאחד, ולא ליחסים אינטימיים הנובעים מתוך הסכמה הדדית ואהבה'.¹⁰⁹ הוא פורש אחד עשר נימוקים פרשניים לקביעה כי 'התורה לא התכוונה להתערב בחיים האינטימיים הפרטיים של בני האדם, אך היה צורך להילחם בתופעת הזנות הפולחנית'.¹¹⁰ הוא אף מסביר את הכשל של הבנת חז"ל ובעקבותיהם חכמי ההלכה לדורותיהם 'מכיוון שחכמי המשנה והתלמוד לא הכירו את המציאות המקראית, ופירשו את הפסוק בהקשר של יחסים אינטימיים, נתקלו בקשיים פרשניים מרובים'.¹¹¹

איסור רק על יחסי כוח והשפלה

בספרו 'עם אלוהים ועם אנשים' מנסה הרב סטיבן גרינברג לסלול דרך להומוסקסואל המאמין בתוך עולם ההלכה היהודית.¹¹² הטיעון המרכזי שלו הוא שהאיסור המקראי הוא איסור על אלימות והפעלת כוח:

107 רפאל פוליסוק, 'לשם התורה', בקישור: <https://did.li/4zH5q>

108 שם.

109 חיים עובדיה, 'לצאת מארון האלוקים', מאמר הלכתי שפורסם בחוגים מצומצמים וקיבלנו את רשות הכותב לצטט ממנו במאמר זה.

110 שם.

111 שם.

112 הרב סטיבן גרינברג, הוסמך לרבנות בישיבה אוניברסיטה, למד בישראל בישיבת הר עציון והיה לרב האורתודוקסי הראשון שיצא מהארון.

הומו ארוטיות בספר בראשית לעולם לא מופיעה מחוץ להקשר של אלימות (חם ונת, הטאת סדום וכו') [...] מה שספר ויקרא אוסר ככל הנראה הוא את ההשפלה של האחר באמצעות חדירה מינית, ואת ההסכמה של אדם להיות מושפל על ידי מתן היתר לפגיעה כזו בגופו הזכרי [...]. בתרבויות עתיקות רבות, להיות נחזר על ידי גבר אחר היה שיאו של הביזיון, משום שבכך הגבר הושלך אל התחום הנשי [...] ברטוריקה המינית של העולם היווני והרומאי, המין הוא עניין של יחסי כח. הוא לגיטימי רק בין צדדים שאינם שווים. גברים בעלי מעמד יכולים לקיים יחסים עם נשים, עבדים, ילדים זרים [...] גבר חפשי ברומא יכול היה לקיים יחסי מין עם עבד, ילד או אשה אבל לא עם אורח בן אותו מעמד".¹¹³

על פי ניתוח זה קורא הרב סטיבן גרינברג את הפסוק 'ואת זכר לא תשכב משכבי אשה' במשמעות 'ואת זכר לא תחדור מינית כדי להשפיל', דהיינו איסור על הפעלת כוח, מרות והשפלה ביחסי מין בין גברים, כך שמניית בין גברים שיש בה אהבה ורעות והזדיות ושוויון מעמדי לא נאסרה. הרב גרינברג רואה בפרשנות הרדיקלית הזו בשורה להומואים דתיים, 'קריאה זו מאפשרת להומואים דרך להתחבר מחדש לא-ל, לתורה ולעם היהודי'.¹¹⁴

פרשנויות נוספות לאיסור המקראי

ניתן למצוא הצעות נוספות שנכתבו במרחב הספרותי הזה, קרי מחשבות והרהורים שלא התנסחו לכדי הדרכה הלכתית, או שנכתבו בידי יהודים אורתודוקסיים שומרי מצוות שאינם

¹¹³ סטיבן גרינברג, עם אלוהים ועם אנשים: הומוסקסואליות במסורת היהודית, מאנגלית: זיו מילמן, תל אביב 2013, עמ' 182-201.

¹¹⁴ גרינברג, שם. חיווק פרשני לטיעון של הרב גרינברג נמצא בספרו של הרב אילעאי עופרן, תורה של הנפש, ראשון לציון 2019, עמ' 179. הרב עופרן מסביר כי 'בניגוד לפעלים "לדעת", "לצחק" או "לבוא", המתארים מציאות רוחנית ונפשית, הפועל "שכב" [...] זהו תיאור של הגוף ולא של הנפש של החומר ולא של הצורה, של האובייקט ולא של הסובייקט, ושל חפץ ללא חפץ [...] התורה משתמשת בפועל הזה לתיאור מעשי ונות או איסורי עריות, שהרי אלו במהותם אינם אלא מעשים טכניים, נטולי רוחניות והוד [...] "שכב" הוא תיאור של אובייקט, בעוד המפגש המיני הזוגי [...] חייב להיות מפגש בין סובייקטים. בנות, באיסור ובניצול, יש "שכיבה" שימוש טכני וחומרי במרחב המיני'.

תימוכין לפרשנויות מעין אלה ניתן למצוא בעמדת חוקר המקרא אבי דנטלסקי, שהדגיש את השימוש החריג במילה 'זכר' בהקשר של האיסור המיני 'שימו לב שהפסוק נוקט בלשון 'וְאֵת זָכָר לֹא תִשְׁכַּב [...] – המונחים זכר/נקבה ביחס לאדם בהקשר כזה הם משפילים, שהרי מדובר בתבחין המשותף לאדם ולבהמה. אני הייתי מצפה ללשון "אישית" יותר, שהרי כמה פסוקים קודם לכן נאמר 'וְאֵל אִשֶׁת עֲמִיתָּהּ לֹא תִתֵּן שְׂכָבֶתָּהּ [...]', ועוד לפני כן נאמר 'אִישׁ אִישׁ אֵל כָּל שְׂאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרָבוּ [...]', ולהלן (כ, י) נאמר 'וְאִישׁ אֶשֶׁר יִנָּאֵף אֶת אִשֶׁת רֵעֵהוּ יִנָּאֵף אֶת אִשֶׁת רֵעֵהוּ [...] – מדוע אם כן לא נאמר 'וְאֵת עֲמִיתָּהּ לֹא תִשְׁכַּב [...] או 'וְאֵת רֵעֵהוּ לֹא תִשְׁכַּב [...]?' יתירה מכך – לא מצאתי בשום מקום איסור בסגנון של 'ואל נקבה לא [...]!' [...]. אלא ודאי שאין הכוונה בפסוקנו ליחסי קרבה הדדיים כמו בין איש ואשה (או כמו בין הומוסקסואלים בני מינו), אלא ביחסים מסוג "זכרי", כלומר ברמה האנושית הנמוכה ביותר, המשותפת כאמור לאדם ולבהמה". א' דנטלסקי, 'הומוסקסואליות – תועבה?!', בתוך אתר 'ארץ העברים', בקישור:

רבנים, או אמירות שנשמעו בחלל בית המדרש אך נדחו בטעמים שונים. אף שבחלק מן המובאות לא מדובר בכתיבה רבנית מובהקת, ל'הוה אמינות' הללו יש השפעה על השיח הבית-מדרשי ואף על פסיקת ההלכה.¹¹⁵ הטיעונים הללו עולים מעת לעת על שולחנם של רבנים ובוודאי עוד עתידים להיות נידונים, ועל כן בחרנו להניח אותם כאן. בתוך אלה הועלו סברות כי טעם האיסור המקראי הוא התנגדות למניעת פרוץ, אך בימינו, עם האפשרות להקים תא משפחתי ולהעמיד צאצאים על ידי פונדקאות, האיסור איבד את תוקפו.¹¹⁶ סברה אחרת היא כי האיסור המקראי מתייחס למנאז' אטרואה (שני גברים השוכבים עם אשה אחת), דהיינו שהביטוי 'ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה' מתייחס לגבר השוכב עם אישה בשיתוף עם גבר אחר (את זכר = עם זכר).¹¹⁷ שני הגברים הללו, המקיימים יחסים הטרוסקסואלים עם אותה אישה באותו זמן, עוברים על האיסור המקראי הנועד להגן על האישה. אומנם שני גברים המקיימים יחסים זה עם זה בלא אישה ביניהם לא נכללו באיסור המקראי.¹¹⁸ יש שראו באיסור המקראי את החשש מבלבול מגדרי כך שהזכר הסבילה-הנחזר הופך בעצם את התפקיד המגדרי שלו לנשי, אך כאשר מתקיימים יחסי מין שאינם אנליים האיסור לא יחול.¹¹⁹

115 מעניין לראות כי במסמך ההכלה של רבני בית הלל כינו את אסטרטגיית הפרשנות המיוחדת לפסוקי המקרא 'דרשות המפתות את הדעת', ודחו את האופציה הפרשנית הזו. אולם לעובדה כי קיים שיח כזה בבית המדרש יש משמעות הלכתית, המתבטאת במתיחת גבולות ההכלה, כך שמי שמאמץ את הגישות הפרשניות הרדיקליות הללו, ונסמך עליהן כדי להתיר זוגיות ומיניות הומוסקסואלית, ייחשב, לדעת רבני בית הלל, 'שוגג בדבר הלכה', שזו קטגוריה הלכתית המעניקה הכלה מרבית ל'חוטא' בתוך הקהילה הדתית. ראו: עמית קולא (עורך), הקהילה ואנשים בעלי נטייה חרמינית (לעיל, הע' 75), עמ' 101-118.

116 גרינברג, עם אלוהים ועם אנשים (לעיל, הע' 113), עמ' 138-156; חנה פרידמן (לעיל, הע' 32).
117 לפי הצעה זו, המילה 'את' בפסוק 'ואת זכר [...]' מתפרשת במשמעות 'עם', דהיינו 'ועם זכר (נוסף) לא תשכב משכבי אשה'. כמו בפסוק 'אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה [...]' (בראשית לו, ב), המתפרש במשמעות 'היה רועה עם אחיו', כפי שתרגם האונקלוס במקום: 'אליו תולדת יעקב יוסף בר שבע עשרי שנין הוה רעי עם אחוהי בענא והוא רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אבוהי'. וכן 'ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי [...]' (בראשית כד, מט) המתפרש במשמעות 'עם'.

118 David Greenstein, "A Great Voice Never Ending": Reading the Torah in Light of the New Status of Gays and Lesbians in the Jewish Community', in: R. Lisa & J. Grushcow (eds.), *The Sacred Encounter: Jewish Perspectives on Sexuality*, New York 2014, pp. 43-56. חשוב לציין כי מקור זה מגיע מבית מדרש קונסרבטיבי, אך כיוון ששמעתי (א"מ) כמו אוזני את הטיעון הזה בפי רבנים אורתודוקסים כ'הוה אמינא' באחד מבתי המדרש שביקרתי בהם, החלטנו להביא את הטיעון הזה ואת המקור הקונסרבטיבי שלו.

119 גרינברג, עם אלוהים ועם אנשים (לעיל, הע' 113), עמ' 166-181.

פרשנות מחודשת דורשת מענה מסדר גודל אחר

הרבנית חנה פרידמן הציעה מדרש משלה לאיסור המקראי: 'למשל – "כמעשה ארץ מצרים" – יצאו מי שאינם כמצרים: יציבים, נאמנים, מולידים ילדים. "ואת זכר לא תשכב משכבי אשה" – יצא זה שאינו זכר במובן המלא.¹²⁰ אומנם היא קובעת למעשה כי

פתרון מצוקת ההומוסקסואלים אל מול איסורי התורה המפורשים דורשת מענה מסדר גודל של מדרשי התנאים והיא פוגשת, לצערי, את היהדות הרבנית חבולה ומתגוננת, ומתקשה ביצירתיות וגמישות הלכתית יותר מאי פעם [...] מה שברור הוא שאין לנו כיום את היכולת והכוחות לעשות שינוי טקטוני שכזה בהלכה.¹²¹

גם הרב מיכאל אברהם העלה את הצורך בפרשנות 'מסדר גודל אחר'. בדומה לרב ריסקין, הוא טוען כי ניתן לדרוש את האיסור המקראי כמי שמתייחס רק לגבר שאין לו נטייה טבעית הומוסקסואלית ורק עליו אסרה התורה לשכב עם זכר.¹²² אומנם למעשה כותב הרב אברהם כי המסורת ההלכתית המקובלת לא הכירה במיסוד קשר זוגי בין גברים ובוודאי אסרה מיניות בין גברים, ולכן כדי לחולל שינוי כה דרמטי ממסורת זו יש צורך בהקמת בית דין שבסמכותו לפרש לקולה את פסוקי המקרא בהינתן הצורך הקיומי לכך.

כיוון שזו הלכה דאורייתא יש סמכות לכל בית דין לשנות אותה (גם אם אינו גדול בחוכמה ומניין), אבל עדיין ברור שדרושה כאן החלטה של בית דין גדול (סנהדרין). לכן קשה להתיר הלכה זו בימינו, אלא אולי אם ייווצר קונצנזוס בין כלל חכמי הדור הזה [...] להערכתי במצב כזה ניתן יהיה לפחות להקפיא את ההלכה דאורייתא, ולקבוע במקומה הלכה אחרת כתקנה דרבנן. זוהי כמובן אוטופיה לא ממש מעשית בימינו, אבל התעלמות מהמצב, כמקובל בימינו, לא צפויה לשנות אותו והבעיה רק תחמיר.¹²³

הן הרבנית פרידמן והן הרב אברהם רואים בחיוב את הצורך בשינוי הלכתי דרך דרישה מחודשת של פסוקי התורה, שתיתן מענה להומוסקסואל המאמין, אך שניהם מבינים כי מדרש מחודש של פסוקי התורה עצמה לא ייתכן ולא אפשרי היום בעולם ההלכה האורתודוקסית.

¹²⁰ חנה פרידמן, שם (לעיל, הע' 32). מעניין לבחון את תפיסת הגבריות שלה ואת הבנתה את 'הטבע הגברי' לאור אמירה זו על הומוסקסואלים שאינם זכרים 'במובן המלא'. עוד על תפיסות רבניות ביחס להומוסקסואלים ותפיסתם את 'הטבע הגברי' ראו רונית עירשי, 'בין ניתוח פמיניסטי לניתוח מגדרי בחקר חז"ל ובהלכה המודרנית: הומוסקסואליות והבניית הגבריות כמקרה מבחן', דיני ישראל (2018), עמ' 249–284.

¹²¹ חנה פרידמן, שם.

¹²² בדומה לרב ריסקין, אלא שכאן מציע הרב אברהם להקים בית דין גדול שיקבע את הפרשנות הזו במסורת ההלכתית.

¹²³ מיכאל אברהם, מהלכים בין העומדים (לעיל, הע' 31).

חלק ג' – אבולוציה או רבולוציה? – ניתוח השיח הרבני

המוטיבציות הרבניות שנסקרו בחלקו הראשון של המאמר נגעו בכלל הטיעונים וההנמקות שהביאו הרבנים עצמם כדי להצדיק את נטייתם לפסוק לקולה. החלק השני ניתח את האסטרטגיות ההלכתיות שאפשרו הלכה למעשה את מימושן של המוטיבציות הללו. בחלק זה אנו מבקשים להבחין בין שתי קבוצות בקרב הרבנים המקלים, ולהראות כי במבט עמוק יותר, למרות נטייתם של כל הרבנים שהובאו כאן היא להקל, לא כולם רואים עין בעין את תופעת ההומוסקסואליות ואף לא את העמדה ההלכתית כלפיה. מי שתופס הומוסקסואליות כזוהת ורואה באדם ההומוסקסואל אישיות שוות-מעמד, יבחר לנקוט אסטרטגיות רדיקליות יותר (כמו פרשנות מחדשת לפסוקי המקרא), כיוון שכלי ההחרגה האחרים, הגם שאימוצם מונע מרגשי חמלה והכלה המבקשים להקל על סבלם של הומוסקסואלים, אינם מייצרים שוויון מעמדי בינם ובין הטרוסקסואלים. במילים אחרות, ההבחנה בין האסטרטגיות ההלכתיות השונות הננקטות כדי לפתור את בעיית ההומוסקסואלים, בין כלי החרגה כאלה ואחרים ובין סט כלים רדיקלי יותר, מלמדת על תפיסת העומק הבסיסית לגבי הבנת האדם ההומוסקסואל, זהותו ומעמדו. ניתוח העומק של האסטרטגיות השונות מעיד כי לא מדובר רק בדרגת הנועזות ההלכתית, וכי זה אינו רק הבדל שבדרגה אלא הבדל מהותי, איכותי, בתפיסת האדם העומדת בתשתיתה.

בפרק זה אנו נעזרים בהמשגות של הוגים כפוקו, דמיליו ובווארין כדי להבין כיצד פרקטיקות מיניות אסורות עוברות, בתיווך תהליכי עומק סוציולוגיים, לשיח זהויות לגיטימי שיכול להיות כר ועוגן לתנועה ולשינוי הלכתיים. במילים אחרות, אנו מבקשים לרדת לשורשי תפיסות הרבנים שאינם מוכנים להשתמש בכלי החרגה כדי להקל, אלא מבקשים לאמץ כלים מסדר אחר כדי לפתור את הבעיה מן השורש.

לשלוש האסטרטגיות שסקרנו לעיל יש לכאורה מסקנה מעשית דומה. בשורת ההכרעה ההלכתית אלה ואלה מתירים זוגיות הומוסקסואלית, ואצל חלק מן הפוסקים הללו אף מיניות מצומצמת / רחבה. אך דומה שהבדלי הפסיקה טומנים בחובם גישות מהותיות שונות ואף מקרינים על התקבלות הפסיקה וההזרחה ההלכתית בקרב קהילות אורתודוקסיות.

חשוב לציין כי מספר הרבנים המקלים נמוך ביחס למקביליהם השמרנים שסקרנו במאמר הקודם (לעיל, הע' 12) ובתוך קבוצת הרבנים הקטנה הזו, מספר הרבנים המשתמשים ב'פורמליות לקולה' או ב'פרשנות מחדשת לפסוקי המקרא' כאסטרטגיות להתיר ולהקל, הוא קטן אל מול הרבנים המשתמשים באסטרטגיית ה'החרגה'. ובכל זאת, הרבנים המאמצים כלים הלכתיים רדיקליים מבטאים מאמץ מסדר גודל אחר לעומת עמיתיהם הרבנים המקלים האחרים.

תמר רוס שרטטה את עוגניו המתודולוגיים של הפוסק האורתודוקס ואת מגבלותיו.

לדעתה:

פוסקים אורתודוקסים נוטים להציג את כללי הפסיקה כמקשה קוהרנטית אחת המובילה בקו רצוף אל הנוהג המקובל עד הדורות האחרונים; להימנע מהתייחסות לגורמים חוץ-הלכתיים בגיבוש

מסקנותיהם, להפחית בחשיבותן של דעות מיעוט הריגות, להצניע סטיות מתקדימים תוך הכלתן במעטפות פרשניות של המשכיות, ולהסתייג מכל ניסיון לדלג 2000 שנות פרשנות רבנית כדי להציע פירוש מחדש להוראות התורה על סמך ידע או נסיבות עדכניים.¹²⁴

מה אם כן דוחף רבנים המזדהים כאורתודוקסים לחרוג משמעותית מכללי הפסיקה המקובלים, לדלג אלפיים שנה, לדמות עצמם לתנאים, לדרוש מחדש את פסוקי המקרא ולעשות שינוי טקטוני ורדיקלי בהלכה המקובלת? הרי לכאורה הם יכלו להשתמש בכלים צנועים יותר ומינוריים יותר כדי להקל על סבלם של הומוסקסואלים דתיים ולאחוז ב'אסטרטגיות ההחרגה' אשר משמרות את התפיסה של נצחיות התורה מבלי לשנותה, ומאידך גיסא מצליחות להצניק מענה מקומי לסבל פרטי של אדם. בשורות הבאות נבקש להשיב על שאלה זו.

שווים בין שווים

אף ששלוש האסטרטגיות שהצענו לעיל מציעות כלים הרמנויטיים המאפשרים גישות מקלות מאוד, דומה שהרבנים המבקשים לפסוע דרך אסטרטגיית הפרשנות המחודשת לפסוקי המקרא או דרך אסטרטגיית 'פורמליזם לקולה' לא יכולים, מבחינה מהותית, לקבל את אסטרטגיית ההחרגה. אם התפיסה הבסיסית היא כי 'משיכה לבן אותו מין אינה דבר רע שיש לפעול לצמצם אותה, או אפילו למנוע את התרחבותה', כפי שכתב הרב אייזנר לעיל, אזי המסקנה המתבקשת שלו היא כי 'אנשים בעלי נטייה לאותו מין דוחים כבר את הדגל של מסכנות והרימו את הדגל של צדק וראייה נכוחה של המציאות [...] ההצעה שמצבם יידון לקולא מפני שהם מסכנים היא אפילו פוגענית. הם לא מסכנים; הם שווים'.¹²⁵

הרב אייזנר ומקביליו רואים באסטרטגיית ההחרגה 'חטא' מהותי, לא רק מתודולוגי. אמת, גם הפוסקים המחריגים הגיעו לאותה מסקנה הלכתית כשל הרב אייזנר, אלה ואלה התירו זוגיות הומוסקסואלית ואף יותר מכך, אך הרב אייזנר מתקומם על האי-שוויון המעמדי. בתפיסה הדתית של הרבנים אייזנר, עובדיה, ודוויך שוויון הוא ערך חשוב וממילא יחס של רחמים וחמלה כלפי הומוסקסואלים מצייר אותם כנחותי-מעמד ועל כך הם אינם מוכנים לעבור לסדר היום. עבור רבנים אלה ודומיהם שיה הלכתי אינו יכול להסתפק רק באמפתיה לסבל של הומוסקסואלים, אלא גם בדרישה לצדק ולשוויון המגיעים להם מכוחה של תורה ומכוח צלם האלוהים שבהם.

ועדיין, בתוך השיח ההלכתי-האורתודוקסי, שינויים דרמטיים בהלכה חייבים להישען על הצדקות כבדות משקל. צורך גדול, דחק או סבל יכולים להיות בסיס לשינוי, אך לאותם רבנים המבקשים לחולל שינוי שלא באמצעות 'החרגה' דרושה הנמקה כבדת משקל שתצליח לעמוד אל מול המסורת הפרשנית ארוכת השנים שבה משכב זכר (כהבנתו על איסור זוגיות רומנטית ומיניות בין גברים בכל תצורה שהיא) נתפס כאסור מן התורה. אנו מבקשים לטעון

¹²⁴ תמר רוס, מעמדם ההלכתי של הומוסקסואלים (לעיל, הע' 80), עמ' 286.

¹²⁵ הרב יצחק אייזנר, שם (לעיל, הע' 46).

כי רבנים מעטים אלה רואים בהומוסקסואליות, במובנה כיום, מציאות חדשה לחלוטין שלא הייתה קיימת בהיסטוריה בכלל ובזו ההלכתית בפרט, ולכן נדרש שינוי כה דרמטי. כפי שצינו בתחילת חלק א', בשדה המחקר קיימים מושגים קרובים אך שונים להומוסקסואליות. ניתן להגדיר הומוסקסואליות כהתנהגות מינית, משיכה מינית או משיכה רומנטית, או שילוב של אלה עד כדי גיבוש זהות מינית ומגדרית. ג'ון בוזוול, בסקירה היסטורית רחבה, מראה כי הומוסקסואליות כנטייה קבועה וקונסיסטנטית, המקבלת הכרה חברתית, הייתה רווחת בתרבויות שונות בהיסטוריה, ומכאן שיש לה שורשים אוניברסליים שאינם רק מוטי תרבות.¹²⁶ אומנם רבים חלקו עליו וטענו כי התצורה ההומוסקסואלית כפי שאנו פוגשים בה היום, קרי: קטגוריה אישיותית, זהותית, המייצגת טיפולוגיה של אנשים ולא רק משיכה מינית או התנהגות מינית בין גברים, הופעה זו של הומוסקסואליות מתחילה רק באמצע המאה התשע עשרה והולכת ומתחזקת עד ימינו אנו.

ג'ון דימיליו טען כי שיוך קטגוריה זהותית למיעוטים מיניים נמצא תחת השפעה ישירה של הקפיטליזם שערער את מבנה המשפחה. הקפיטליזם (לפחות בהקשר האירופי) פירק את המשפחה כיחידת ייצור כלכלית, מה שאפשר מבנים חדשים של זוגיות ומשפחה.¹²⁷ כך לדעתו נולדה לראשונה בהיסטוריה זהות הומוסקסואלית. גם פוקו ניסה לפצח את השאלה כיצד הפכה הומוסקסואליות לזהות וטיפולוגיה המגדירות אישיות במאה התשע עשרה. פוקו התמקד במשטור המיניות מטעם הכנסייה הנוצרית ובעיקר על תהליך המדיקליזציה של החיים החברתיים, שימת דגש על היצרנות הכלכלית (פריזון) וחלוקת העולם ל'בריאים' ול'חולים', על פי התנהגות מינית. כך שפרקטיקות מיניות מסוימות, כמו מין בין שני גברים, החלו להיתפס כזהות אישיותית אינורמלית, כלומר עם סטייה פתולוגית. דחיקתם לשולי החברה בסיומן אישיותם 'החריגה' ייצרה לבסוף אפקט הפוך של התגבשות קהילתית, מאבק על זכויות פרט והנכחה של 'אישיות וזהות הומוסקסואלית' כחוויה תוך-אישית וכתפיסה חברתית.¹²⁸ לא עוד התנהגות מינית אלא זהות, אישיות וטיפולוגיה של בני אדם. דניאל בוירין ביקש לבחון את הגישה הפוקיאנית בהיסטוריה היהודית, וקבע כי התרבות היהודית עד המאה העשרים כלל לא הכירה בהומוסקסואליות כטיפולוגיה של בני אדם או אפילו בהומוסקסואליות 'כקטגוריה מתוחמת של נוהגי מיטה חד-מיניים'.¹²⁹

126 ג'ון בוזוול, 'מהפכות, אוניברסליזם וקטגוריות מיניות', בתוך: עמליה זיו ואחרים (עורכים), מעבר למיניות: מבחר מאמרים בלימודים הומרלסביים ותיאוריה קווירית, תל אביב 2003, עמ' 111–134.

127 Jon D'emilio, *Making Trouble: Essays on Gay History, Politics, and the University*, Routledge, 2014

128 מישל פוקו, תולדות המיניות: הרצון לדעת, תל-אביב 1996; דיוויד הלפרין, 'הומוסקסואליות: קונסטרוקט תרבותי: דיאלוג עם ריצ'ארד שניידר', מעבר למיניות (לעיל, הע' 126), עמ' 135–150.

129 דניאל בוירין, 'רבנים וחברים' (לעיל, הע' 24); עוד על ההיסטוריה המקראית וההלכתית ביחס להומוסקסואלים ומשמעותה ראו: Michael Satlow, 'They Abused Him like a Woman' (above, n. 24).

נראה כי הרבנים המקלים שפסעו במשעולי אסטרטגיית 'פורמליזם לקולא' או ב'פרשנות מחודשת לפסוקי המקרא', סבורים שהומוסקסואליות היא זהות ואישיות, ולא רק אוסף של פרקטיקות מיניות אסורות. מושא המשיכה המינית או הרומנטית הפך רכיב זהותי ואישיותי מכונן. יהא ההסבר ההיסטורי או הסוציולוגי לכך אשר יהא, מדובר במציאות חדשה. נטיות מיניות השתנו מן הקצה אל הקצה בחצי המאה האחרונה, כתב הרב אייזנר, והדבר מבחינתו מחייב התייחסות הלכתית.¹³⁰ יש כאן למעשה 'אדם חדש', שההלכה מחויבת להתייחס אליו ואל אישיותו השלמה (במיוחד לאור העובדה שהוא עצמו חפץ להמשיך ולהיות מחויב לעולם ההלכה), ולכן ניתן לחזור ולפרש אחרת את דבר האל בתורה, שלא בהסתמך על הפרשנות המקובלת בספרות הרבנית לדורותיה.

כשחוזרים לפסוקי התורה, למה שנתפס בעיני הרבנים כדבר ה' הנצחי, ומצוידיים בהבנה שיש כאן תופעה חברתית חדשה (כפי שנוכל להיווכח מדברי הרבנים להלן), קל יותר לפרש כי התורה אסרה רק פרקטיקה מינית מסוימת בין גברים ומתוך רציונלים מסוימים, אך לא פסלה אישיות וזהות של אנשים. לכן, אליבא דרבנים המקלים, עם זיהוי מה שנתפס בעיניהם כגרעין הנצחי באיסור התורה (דוגמת הפרשנויות לאיסור שסקרנו לעיל: איסור על יחסי כוח והשפלה, כחלק מעבודה זרה, בהעדר פריזן, כהגנה על האישה וכדו'), יש להחילו על המציאות החדשה, על אותו 'אדם חדש'. היות ואדם זה אינו נמנע מפריזן (וטכנולוגיות ההפריה המודרניות עוזרות בכך), אינו עובד עבודה זרה, והפרקטיקה המינית נובעת מרגשות הומוארוטיים אותנטיים ולא מתוך תפיסה של יחסי כוח, אין בהתרת העניין משום פגימה לשיטתם בנצחיותה של התורה. כיוון שהחל במאה התשע עשרה יש אישיות הומוסקסואלית, ההלכה מחויבת להתייחס אליה. התורה לא נלחמת באישיות כאישיות, אלא אוסרת מעשים מסוימים ומגבילה התנהגויות אנושיות ספציפיות, הנובעים מערכים שאינם ראויים בעיניה.¹³¹

אך ראו את דעתם החולקת של אדמיאל קוסמן וענת שרבת, "שתי נשים שהיו מסלדות זו את זו" – עיון במקורות התלמודיים והרבניים העוסקים ביחסי מין בין נשים כמצע לבחינה מחדש של הגישות השונות בהלכה היהודית ליחסי מין חד-מיניים, בתוך: אביגדור שנאן וישראל י' יובל (עורכים), דברי חכמים וחידותם: פרשנות התנ"ך בספרות חז"ל וימי הביניים, ספר יובל לכבוד חננאל מאק, ירושלים 2019, עמ' 333–354.

הרב יצחק אייזנר, מתוך טקסט שפורסם בחוג רבני מצומצם כאמור. 130

חיזוק לטענה זו ראו בדברים שכתב יואב שורק ברשומה בפייסבוק: 'ברגע שרואים משיכה מינית כעניין מהותי, קבוע ו'זהותי'', לא ניתן לאסור אותה ואפילו לא להתבטא נגדה, בלי לפגוע באופן עמוק באנשים שמוזהים עמה. לא ייתכן שמה שמותר לסטרייט יהיה אסור להומו. שניהם בני אדם שנבראו בצלם אלוהים. כל אדם שמאמין בעקרון הזה [...] אינו יכול להשתתף במעשים או פעולות שיהפכו אנשים מסוימים לנחותים, סוטים או אסורים. ואכן, התורה שלנו מעולם לא פסלה 'סוגים' מסוימים של בני אדם. איסורי העריות, שהם מהחמורים והמרכזיים בתורה, אינם מתייחסים כלל ל'נטייה' מינית או ל'זהות', בקישור: <https://did.li/pyirl>. דברים אלה הם המשך והרחבה למאמרו: יואב שורק, 'פגיעתה הרעה של הלגיטימציה', השילוח 11 (2018), עמ' 125–146. טענת שורק היא כי המבוכה הדתית סביב הסוגיה ההומוסקסואלית היא רק בשל העובדה שזו הפכה ל'זהות' ו'נטייה'. לו ניתן להשיב את הגלגל לאחור ולעקור את העניין הזהותי סביב הומוסקסואליות, הקונפליקט היה רך יותר ומוכל. קל יותר להיאבק במעשה אסור, 131

בדיעבד או לכתחילה?

לאור זאת ננסה לנתח את ההבדלים בין רבני 'אסטרטגיית ההחרגה' ובין מקביליהם. כדוגמה, נניח כאן את ניסוח ההיתר של הרב אוסטרופ (אסטרטגיית ההחרגה). הוא אומנם התיר זוגיות הומוסקסואלית, אך ציין כי 'איך היתר גורף. גם מי שנמצא בפיקוח נפש של אורח חייו עליו לנסות למעט באיסורים, לפי מה שהוא יכול ולפי יראת השמיים שלו'.¹³² הרב אוסטרופ רואה במשיכה ההומוסקסואלית מציאות של בדיעבד שיש לגלות כלפיה חמלה וללכת אף מעבר לגבול ההלכתי כדי למנוע סבל.

הרבנים המקלים (המשתמשים באסטרטגיית ההחרגה) סבורים כי עוצמת הסבל והמחזירים הרוחניים לפרט גדולים ומשמעותיים עד כדי הבנה כי אינו יכול להיכלל בנורמה הכללית התקפה. רבנים אלה יוצרים פסיקה מקלה, במציאות שלדעתם היא 'בדיעבד', שמוטב היה שלא תבוא לעולם, מתוך תפיסה כי התורה חומלת גם על חריגיה ומתוך רצון שלא לדון אותם לבדידות לכל חייהם.

לעומתם כתב הרב בני לאו (אסטרטגיית 'פורמליזם לקולה') כי:

הצורך בזוגיות של אדם עם נטייה חד מינית אינו שונה מצרכי כל בני האדם [...] חיים זוגיים בכרית ובבניית מערכת שותפות עמוקה של משפחה, הם כטבע לאדם. גם אם אין למסגרת הדתית מענה לקידושין בין בני אותו מין [...] גם הרצון לקיים אירוע של חתונה אינו חיצוני אלא נובע מהרצון להכריז בקהל עם על המחויבות הזוגית שבכניסה לברית [...] הרצון של כל אדם להביא חיים לעולם הוא טבעי עמוק ופנימי. אי אפשר ואסור לאיש לדכא את הרצון הפנימי הזה [...] ההלכה אינה אוסרת על בני ובנות הקהילה הלהט'בית לגדל ילדים ולבנות משפחה.¹³³

ובאופן מודגש יותר כתב הרב אלקנה שרלו:

זו אכזריות למנוע מאנשים את הדברים שמבחינתנו הם החיים. אני לא יכול לדמיין את החיים שלי בלי משפחה, אהבה וזוגיות. אמנם רוב האנושות היא אב ואם וילדים, אבל האם האושר הוא רק כך? הרי הקב"ה יצר אותם כך! איזה איסור הלכתי ממוקד יש בחיים משפחתיים כאלה? [...] צריך לפתוח את העיניים. יש כאן אנשים. זה לא יצר אלא אישיות שלמה של אנשים שכך נבראו על ידי הקב"ה.¹³⁴

בשונה מהרב אוסטרופ ורבני 'אסטרטגיית ההחרגה', רבנים אלה לא רואים באהבה וזוגיות והקמת תא משפחתי ברירת מחזל שנועדה למנוע סבל, ובוודאי לא מדריכים את תלמידיהם לצמצם באהבה וזוגיות כמו שמחלל שבת מחמת פיקוח נפש נדרש 'לצמצם באיסורים'. לדידם, אהבה וזוגיות ומשפחה הן לכתחילה, הן פועל יוצא של אישיות שלמה ולא של יצר שיש להילחם בו או למזער את נוכחותו. לתפיסתם, השינוי שחל במאה התשע עשרה ביחס

קשה ואולי גם לא נכון להיאבק באנשים וזהויות. יואב שורק, כמי שמחזיק בדעה שמרנית ביחס לנושא זה, רואה בשיח הזהותי את מוקד יצירת הקונפליקט, הוא מצר על כך אך מבין שבנקודת הזמן הזו קשה להשיב את הגלגל לאחור.

132 הרב אוסטרופ (לעיל, הע' 43).

133 מתוך המסמך 'זוגיות ומשפחה לבני ובנות הקהילה הלהט'בית', שם. ההדגשה הוספה.

134 מתוך ראיון לערוץ 7, בקישור: <https://www.inn.co.il/news/405520> (הדגש הוסף).

להומוסקסואליות והפיכתה לזהות ואישיות שלמה, מחוללת בהתאמה גם יחס הלכתי שונה המכליל את ההומוסקסואליות כאישיות בתוך הנורמה ההלכתית. איסור משכב זכר הוא לדידם איסור על מעשה מיני מסוים (יחסים אנליים) ולא איסור המכחיש אישיות הומוסקסואלית.¹³⁵

המשמעות של תפיסה דתית כזו ביחס להומוסקסואליות, היא הכללתה בטווח ה'נורמה'. אין כאן אישיות פסולה, חריגה או אפילו מעוררת חמלה אלא אדם שווה בין שווים.¹³⁶ ההשלכה של תפיסה דתית הלכתית כזו היא שההדרכה הנורמטיבית-ההלכתית שהתורה מבקשת להחיל על כל אדם יהודי, רלוונטית גם לאישיות ההומוסקסואלית. המסמך של הרב בני לאו, כדוגמה, הוא החלה של השיח הנורמטיבי ההלכתי ביחס להטרנסקסואלים גם על הומוסקסואלים. לטעמו, ההלכה מקדשת מיניות, רק בתוך מסגרת של נאמנות ומחויבות ואהבה וכריתת ברית ועידוד להעמדת צאצאים ובניית מסגרת משפחתית. כל אלה, על פי הרב בני לאו ודומיו, רלוונטיים גם להומוסקסואלים. לדעתם, התורה לא נלחמה באישיות הומוסקסואלית אלא במין המזדמן, בריבוי פרטנרים, בבגידות ובמיניות מוחצנת, כוחנית ומחפיצה, שאין בה הדדיות ואהבה וממילא אין בה גם קדושה. אומנם יש לתהות על האידיאליזציה שרבנים אלו עושים לתורה, שהתירה פוליגמיה, נישואין של בנות צעירות ושאר דברים שהתודעה העכשווית כבר מתקשה להעלות על דעתה. אך למרות האידיאליזציה שנעשית כאן לשיח ההלכתי, שאומנם תיקן במהלך הדורות עוולות מסוימות, רבנים אלה לכל הפחות משווים בין הדרישות להטרנסקסואלים ולהומוסקסואלים.¹³⁷

¹³⁵ לכאורה יכלו רבנים אלה להשתמש באסטרטגיה רבנית נוספת הקיימת בשיח ההלכתי והיא 'השתנות הטבעים', דהיינו מציאות משתנה או ידיעות מדעיות חדשות העשויות לשנות מסורות הלכתיות. יש לכך דוגמאות רבות. אך המעיין בסוגיית 'השתנות הטבעים' יגלה כי אין בכוח אסטרטגיה זו כדי לעקור איסור מדאורייתא. עוד על השתנות הטבעים ראו בהרחבה: נריה גוטל, 'השתנות הטבעים בהלכה: לביורור דרכה של הלכה במציאות מתחלפת ובמצבים משתנים, ירושלים 1998; אברהם שטינברג, 'השתנות הטבעים', בתוך: אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה ומורחבת, ירושלים 2006, עמ' 185–240.

¹³⁶ על הכרה בהומוסקסואליות כקטגוריה הלכתית, ראו: אבישי מזרחי, בין הכחשת הומוסקסואליות להכרה בה (לעיל, ה'6), בפרק 'דיני ייחוד להומוסקסואלים'; נראה כי יש כאן ניסיון הלכתי להכוונה ל'הומונורמטיביות' דתית, דהיינו מציאות המדגישה את המשותף לנורמות של תרבות הטרנסקסואלית, כולל נישואים, מונוגמיה, רבייה, פריון ועוד. על המושג 'הומונורמטיביות' והביקורת הקווירית עליו ראו: Catherine Connell, *School's Out: Gay and Lesbian Teachers in the Classroom* (1), Berkeley 2014; David M. Halperin, *How to be Gay*, Cambridge, Massachusetts (2012), p. 441

¹³⁷ אנו מבקשים להודות לאחד מקוראי המאמר שהעיר על כך שבעוד רבנים מבקשים לראות בהומוסקסואליות 'ברייה חדשה', גם מודל הזוגיות והמשפחתיות שאנו פוגשים היום הוא מודרני ומקביל בהיווצרותו להיווצרותה של ההומוסקסואליות. זהו מודל מערבי-אירופי של איש ואישה הנישאים מתוך אהבה וחिבור רגשי. בהיסטוריה היהודית, רומנטיקה לא הייתה בהכרח הדבק המחבר בין איש ואישה, פוליגמיה הייתה מותרת עד לתקופה מאוחרת, כמו גם נישואי קטינות. נראה כי הרבנים שסקרנו הפנימו היטב כל כך את מודל הזוגיות המודרני עד כי יחסו לו יסוד נצחי המשפיע על פסקתם. ועם זאת, גם אם נקבע כי המודל הווגי העומד לפנינו הוא חדש בעולם, אין זה סותר את העובדה כי הומוסקסואליות היא 'ברייה חדשה',

מפת התמצאות בשיח הרבני – סיכום

במאמר זה סקרנו את המוטיבציות הרבניות השונות המבקשות לחולל שינוי ותמורה בהלכה ביחס לסוגיה ההומוסקסואלית, החל ברצון לתת מענה לסבל ולדחק נפשי, עבור דרך החשש ממחירים רוחניים שמשלמים ההומוסקסואל המאמין המתמודד וסביבתו, ועד למוטיבציות המבקשות להטות אוזן לתפיסות מוסריות וערכים המתחדשים בעולם. כמו כן סקרנו וניתחנו את האסטרטגיות השונות והמתודולוגיה ההלכתית שבהן מתבצע השינוי, בתוך השיח ההלכתי האורתודוקסי. משימוש ב'אסטרטגיית ההחרגה', המבקשת להיעזר בכלים הלכתיים 'שמרניים' כדי לחולל שינוי הלכתי רדיקלי במסורת ההלכתית המקובלת ביחס להומוסקסואליות, עבור דרך אסטרטגיית 'פורמליזם לקולה', ועד לאסטרטגיית הלכתית המקובלת פחות, כאסטרטגיית 'הקריאה המחודשת של האיסור המקראי'. אסטרטגיות אלה, האחרונות, ננקטות במפורש על מנת שזהות הומוסקסואלית לא תיתפס כ'נחותת מעמד', הראויה לחמלה, אלא כשווה בין שווים ואף כהתפתחות חיובית של המוסר העולמי, שצריכה להיות מוטמעת גם בהלכה. הצענו להתבונן בשינוי הדרמטי שחל בחברה המערבית ביחס להומוסקסואליות, מפרקטיקות מיניות בין גברים למבנה אישיותי, זהותי העומד בפני עצמו, ולהבין גם דרכו את עמדת הרבנים. נראה כי הרבנים שבחרו באסטרטגיות הרדיקליות להתיר זוגיות ומיניות הומוסקסואלית ראו בשינוי הסוציולוגי הזה רכיב קרדינלי בבואם לשנות את היחס ההלכתי להומוסקסואלים בימינו.

אבישי מזרחי

אוניברסיטת בראילן

avishay120@gmail.com

רונית עיר-שי

אוניברסיטת בראילן ומכון שלום הרטמן

Ronit.Irshai@shi.org.il

LIBERAL ORTHODOX RABBINIC VIEWS
ON MALE HOMOSEXUALITY

AVISHAI MIZRAHI

Bar Ilan University

RONIT IRSHAI

Bar Ilan University and the Shalom Hartman Institute

Abstract

This article examines the motivations and strategies employed by liberal Orthodox rabbis who have adopted a more lenient stance on homosexual relationships and certain forms of sexual contact between men within the boundaries of halakha. Drawing on previously unpublished rabbinic writings, the article offers a nuanced analysis of this evolving discourse.

Beyond analyzing the rabbis' motivations and interpretive strategies, the article explores the broader philosophical, sociological and gender implications of their lenient approach. From a halakhic perspective, the article examines how these rabbis have employed novel interpretive methods to justify their conclusions. From a gender-sociological perspective, the article argues that the contemporary understanding of homosexuality as an identity and typology is a relatively recent development that has significantly influenced the views of some liberal Orthodox rabbis.

RESHIT

STUDIES IN JUDAISM

EDITORS

ADAM AFTERMAN • RONIT IRSHAI
ISHAY ROSEN-ZVI • CLAIRE E. SUFRIN

EDITORIAL MANAGER

DAVID WIETCHNER

VOL. 8

JERUSALEM, 2024

SHALOM HARTMAN מכון
INSTITUTE הרטמן שלום

RESHIT was edited by:

Dror Yinon (2009–2010), Yair Lorberbaum (2009–2010), Adiel Schremer (2009–2010)

RESHIT is a peer-reviewed journal that is published annually with the support of the Robert and Arlene Kogod Research Center for Contemporary Jewish Thought, Shalom Hartman Institute

Proposed manuscripts for publication should be uploaded [here](#) prepared according to our guidelines [here](#), formatted as DOC or DOCX. Two abstracts—Hebrew and English—should accompany it. The editors will not discuss manuscripts that have not been formatted correctly or are in lieu of abstracts. The authors will receive a PDF of their final article. Responsibility for opinions expressed in the articles is that of the author alone.

Address: Reshit, Shalom Hartman Institute, P.O. Box 8029, Jerusalem 9108001.

All questions should be directed to David Wietchner, editorial manager.

Email: david.wietchner@shi.org.il

The volume has been edited by Rafael Zer and Sara Fuchs

ISSN 2706-6096

2024

Table of Contents

Racheli Frish	The Role of Women Figures in the Book of Proverbs	1
Moriah Chriki	Hidden and Revealed: The Formation of a Tanaic Dispute Regarding the Relationship with the Nations	28
Brachi Elitzur	The Legend of Lamech and His Sons: Foundational Elements and Transformations in Its Messages	53
Adiel Schremer	<i>Lifnim Mi-Shurat Ha-Din</i> as Halakhic Criticism	75
Chen Maaravi and Adam Afterman	On the Doctrine of the Double Soul in Sixteenth-Century Kabbalah and Its Sources	90
Avishai Mizrahi and Ronit Irshai	Liberal Orthodox Rabbinic Views on Male Homosexuality	139
Avi Sagi	Between Metaphysical Hope and Real Hope: On the Thought of R. Moshe Hayyim Luzzato	179
	English Abstracts	i